

Linnéuniversitetet

Kalmar Växjö

Examensarbete

Noviser och Mästare

En berättelse om socialarbetarens yrkeskunnande

Författare: Susanne From Björk

Handledare: Adrian Ratkic

Examinator: Bo Göranson

Datum: 2013-06-14

Kurskod: 4YT01E, 15 hp

Ämne: Yrkeskunnande och teknologi

Nivå: Magisterprogram i yrkeskunnande och professionsutveckling

Institutionen för: Fysik och elektroteknik

Organisation/ Organization Linnéuniversitetet Institutionen för fysik och elektroteknik Avd. för yrkeskunnande och teknologi Linnaeus University School of Engineering		Författare/Author(s) Susanne From Björk	
Dokumenttyp/Type of Document Examensarbete/Diploma Work	Handledare/tutor Adrian Ratkic	Examinator/examiner Bo Göranson	
Titel och undertitel/Title and subtitle Noviser och Mästare - En berättelse om socialarbetares yrkeskunnande			
Sammanfattning (på svenska)			
<i>To the world you may be one person, but to one person you may be the world.</i>			
<p>Med dessa ord vill jag sammanfatta min berättelse som handlar om socialarbetares yrkeskunnande. Hur blir man skicklig i sitt yrke – en mästare? Jag beskriver hur socialarbetares yrkeskunnande kan utvecklas och växa med stöd och hjälp av handledning, klienter och kollegor.</p> <p>Att utvecklas genom professionell handledning och i mötet med klienter utgör centrala delar i arbetet. Jag diskuterar också vad det innebär att vara ny i yrket (novis) i relation till att vara erfaren (mästare). För noviser kan regelverk, handfasta råd behövas såväl i vardagsarbetet som i handledning. För mer erfarna socialarbetare blir dialog och reflektion alltmer viktiga redskap.</p> <p>I mitt arbete har jag hämtat material både från mitt eget yrkesliv och från samtal med erfarna kollegor. Med hjälp av socialarbetares tankar, olika situationer och händelser från deras yrkesliv försöker jag beskriva det sociala arbetets komplexitet och förstå hur socialarbetares yrkeskunnande kan utvecklas.</p> <p>Min berättelse innehåller resonemang kring tillit, människosyn och professionell improvisation. Jag belyser frågor kring avstånd och närhet till klienter, handlingsburen kunskap och vikten av att ha blivit lyssnad till. Kanske är förmågan att skapa tillit det sociala arbetets viktigaste verktyg?</p>			
Nyckelord Handledning. Socialarbetare. Yrkeskunnande. Tillit. Människosyn. Professionell improvisation. Dialog.			
Abstract (in English)			

To the world you may be one person, but to one person you may be the world

These words sum up my account of social worker expertise. How does one become skillful—a master—in the profession? I answer this question by exploring how social worker proficiency can be developed and grow with the help and support of supervisors, clients and colleagues. Development through professional supervision and in the encounter with clients is an essential part of the work. I also discuss what it means to be new in the field (a novice) in relation to being experienced (a master). For the novice, rules and regulations and clear-cut advice may be necessary in everyday work as well as in supervisory sessions; for the more experienced, dialogue and reflection become increasingly important tools.

For this work I have collected material from my own professional life as well as from other experienced colleagues. Using social workers' own reflections along with the various situations and occurrences that arise in their work, I have tried to capture the complexity of many of the tasks and to understand how professionalism can be enhanced.

My narrative contains reasoning on issues of trust, views of humanity and professional improvisation. I shed light on detachment vs. involvement with clients, practical hands-on knowledge and the importance of having been listened to. Might the ability to instigate trust be the most important tool in social work?

Key Words

Supervision. Social worker. Proficiency. Trust. View of humanity. Professional improvisation. Dialogue.

Utgivningsår/Year of issue: 2013

Språk/Language: Svenska

Antal sidor/Number of pages: 40

Internet/WWW

<http://www.lnu.se>

Innehållsförteckning

Inledning.....	4
Mitt material – mina berättelser och mitt skrivande – min metod.....	4
Människor	4
Några tankegångar och frågor kring min egen metod.....	6
Att välja ett yrke.....	7
Vad skall en socialarbetare kunna? Några tankar.....	10
Att vara professionell.....	10
En genuint osäker situation.....	12
Avstånd och närhet.....	14
När kunskaper brister	16
Novis - att vara ny i yrket. På väg mot ett yrkeskunnande.....	18
Att vara ny – exemplet Eva	18
Teori och praktik i skön förening.....	21
Att utveckla sitt yrkeskunnande genom handledning	22
Att utvecklas genom handledning.....	22
En handledningssituation	23
Handledningsverktyg.....	25
Att utvecklas genom mötet med klienter - Ta av dig skorna!	27
Tyst kunskap	27
Kunskap, handling och egenskaper.....	30
Något om reflektion.....	33
Mästaren.....	34
Vad är viktigt?.....	34
Avslutande ord.....	38
Litteraturlista	40

Inledning

Jag minns hur jag som nyutbildad socionom klev ut i en ny, främmande och skrämmande värld. Jag mötte barn, ungdomar och familjer som levde i en misär och en utsatthet som jag nästan inte visste fanns och ännu mindre var förberedd att möta. Arbetstempot var högt, arbetsledningen var ”svajig”, knappt närvarande och jag kände mig ensam. Mycket ensam. Inte i fysisk mening, jag omgavs av många arbetskamrater, de flesta var liksom jag unga och nya i yrket. Men jag var ensam tillsammans med andra ensamma. Vi visste inte hur vi skulle göra. Ständiga frågor var närvarande i våra arbetsmöten, när vi presenterade våra ärenden. Hade vi gjort rätt? Kunde vi ha gjort på något annat sätt? Skulle vi ha varit mer aktiva? Gjorde vi för litet? Hade vårt agerande varit till hjälp? Eller hade vi vållat mer skada genom vårt agerande?

Idag är jag inte längre novis, jag 57 år gammal och en rätt kunnig socialarbetare. Kanske till och med vis. Jag minns hur jag själv, som ung i yrket beundrade de kloka damerna som var verksamma inom socialtjänstens familjerätt. Det hade arbetat länge och jag ringde dem ofta för råd och vägledning. Nu förstår jag att unga socialarbetare ibland tänker på mig som en av de där kloka och visa damerna. Jag har varit verksam i socialt arbete sedan jag var 22 år. Jag är erfaren. Jag är trygg i mitt yrke. Yngre kollegor vänder sig numer till mig för råd och vägledning. Är jag också en mästare? Och hur blev jag det i så fall? Vad har bidragit till mitt yrkeskunnande? Vad hände på vägen från novis till mästare? När jag tänker tillbaka på faktorer och situationer som bidragit till mitt eget yrkeskunnande så handlar dessa främst om situationer i handledning och situationer tillsammans med kollegor och klienter. Det är i dessa olika sammanhang som jag har lärt mig mest om socialt arbete. Utöver det har jag funderar mycket över hur mitt eget liv har format mig till den yrkesman jag är idag. Ja, detta vill jag utforska och detta handlar min berättelse om.

Mitt material – mina berättelser och mitt skrivande – min metod

Människor

Maria Hammarén (2006) beskriver hur hon är befolkad av människor och röster, människor och röster som inte längre finns. Mitt eget material utgörs av en samling människor och erfarenheter. Några människor finns inte längre i livet, de flesta är både levande och verksamma i det sociala arbetet. I mina berättelser återvänder jag både till egna erfarenheter och till mina vänners och kollegors. Jag lyssnar också till mina klienter och allt vad de har lärt mig. Hammarén (2006) berättar att hon inte har en bestämd röst.

Hon har flera. Och alla vill berätta sin historia. Hon säger också att det är *hur* du berättar som blir din berättelse. Så som jag har uppfattat Hammarén kan skrivande användas till att skapa mening, att upptäcka sig själv och sin egen erfarenhet och historia. Skrivande kan också vara identitetsstärkande. Och inte minst – skrivande lockar till kreativitet. Jag kan också uppfatta Hammaréns rätt kritiska hållning till vårt moderna samhälles tilltro till retorik, argumentationsteknik och spetsiga formuleringar. Det verkar som om hon ser dessa fenomen som rätt ytliga och ointressanta, i vart fall ställt i relation till sina egna teser om språkets betydelse för identitet och det som faktiskt gör oss till människor.

Jag har under det senaste året varit samtalsledare för en grupp yrkesverksamma socialarbetare. Innehållet i samtalen har haft ett yrkesfokus och berört hur socialarbetare beskriver och utvecklar sitt yrkeskunnande. Gruppen har bestått av några erfarna socialarbetare i en medelstor kommun. Samtalen har förts utifrån egna erfarenheter och exempel och har genomförts under fyra tillfällen om vardera 3 timmar. Jag har också under det senaste året genomfört ett antal längre samtal/intervjuer med en erfaren kollega. Våra samtal har handlat om yrkeskunskaper och har varit öppet reflekterande i syfte att tänka fritt och vidga rummet. Det har inneburit att vi tillsammans har granskat våra erfarenheter och måhända stereotypa uppfattningar. Min erfarenhet är att om man befinner sig i en trygg och tillitsfull miljö så vågar man öppet berätta om sina erfarenheter. Kollegialt bryter vi våra erfarenheter mot varandra och har också varit beredda till kritisk granskning av dessa. ”Varför gjorde jag som jag gjorde?” ”Hur tänkte jag?” ”Vad lärde jag mig”? ! För mig innebar samtalen att mina egna gränser för vad jag tänkte och trodde om mina handlingar, kunde vidgas och få ny betydelse.

Reflektion ger möjlighet att tänka friare att vidga rummet och få fler infallsvinklar. (.....) Det goda samtalet finns det för litet av i vår tid. Att ge sig tid att samtala och vidga rummet – för det finns föga utrymme. (Josefsson 1998, s 53)

Av en händelse, när jag har arbetat med min berättelse, kom jag över en text som behandlade teman om yrkeskunnande, men utifrån det pedagogiska sammanhanget. Jag hittade texten i ett arbetsrum som tillhört en kollega på min arbetsplats. Min kollega, professor emeritus i socialt arbete Bengt Börjeson avled i september och hade dessförinnan ”testamenterat” sina böcker och texter till kollegor. Bengt är en förebild för många (och för mig) mig kring det sociala arbetets teori och praktik och det var därför särskilt intressant att laborera i hans bokhylla. Bengt har varit verksam både inom pedagogik (Läraryrket) och socialt arbete (Socialhögskolan) och det visade sig att han hade en skattkista av litteratur, texter och egna anteckningar med anknytning till

yrkeskunnande i sin bokhylla. På några handskrivna lappar och i marginalen av några böcker fann jag några anteckningar:

Yrkeskunnande kan bara bedömas utifrån det man gör, alltså själva handlingen. Den visar vad yrkesmannen faktiskt kan. Denna kunskap är stadd i ständig förändring. ....

De särskilda fallen bemästras varken av någon särskild teknik eller av några givna direktiv, utan de handlande personerna måste varje gång själva se efter vad som lämpar sig för tillfället. ....

Att vara professionell – är det att vara genuint osäker men ändå inte handlingsförlamad? Är det att vara genuint osäker men ändå tillräckligt förvissad om sin kompetens för att hållbarhets osäkerheten?

Jag tyckte mig känna igen formuleringarna och sökte i mitt eget minne och i egna anteckningar. Jag fann att det första citatet kommer från Maria Hammarén, det andra från Aristoteles och det tredje från Bengt Börjeson själv. Jag ser förmågan att hantera det oväntade om en gemensam nämnare i citaten. Förmågan att hantera det oväntade är för mig, en grundläggande förmåga i det sociala arbetet. Mouwitz (2010) säger att våra möjligheter att hantera det oväntade är begränsade och att vi aldrig helt kan gardera oss mot oförutsedda händelser. Men han menar också att erfarenhet och förtroenhetskunskap hjälper oss att hantera det oväntade. Som jag förstår Mouwitz, menar han att det är nödvändigt för organisationer att försöka hantera just det oväntade. Organisationen behöver i det sammanhanget lämna sin övertro till teoretiska modeller och öka sin tilltro till den erfarenhet och kunskap som många yrkesskickliga personer har. Bengts ”skattkista” har kommit att bli en betydelsefull referens för mitt eget arbete, och jag har också inom mig fört en slags dialog med Bengt kring min berättelse. Jag är just nu osäker över hur den dialogen kommer att synas i min berättelse.

Några tankegångar och frågor kring min egen metod

Maj-Lisa Perby lyfter i sin avhandling, *Konsten att bemästra en process* (1995) fram några perspektiv som fängade mitt intresse inför tillvägagångssättet (metoden) i mitt eget arbete. Hon talar t.ex. om betydelsen av att återkomma till informanter gång på gång och låta varje samtal vara en grund för det nästkommande samtalet. Det krävs dialog över tid med samma personer för att nå fram till det som är särskilt svåråtkomligt, menar Perby. Den tanken stämmer väl överens med mina egna samtal både med min samtalsgrupp och med

min kollega. Genom återkommande samtal och möten kan våra samtal fördjupas och utvecklas.

En egen fundering som jag har är vilken betydelse det har att jag själv har erfarenhet och kunskap inom det område som mina fallbeskrivningar/samtal skall belysa. Om jag förstår Perby rätt så finns det en ”poäng” i att själv vara ”oinvigd” i det yrkesområde som man utforskar. Det är skillnad att tala om det man har gemensamma erfarenheter av jämfört om man står långt ifrån varandra, kunskapsmässigt och erfarenhetsmässigt. Jag funderar över hur stor risken är att mina egna föreställningar (som också kan vara schabloner och stereotyper) påverkar hur jag uppfattar det som kommer fram i mina samtal. Under de år som jag har studerat vid magisterprogrammet i yrkeskunnande har jag övat på dialog och reflektion tillsammans med kurskollegor som inte har varit ”invigda” i mitt yrke. Jag tror att detta har varit hjälpsamt i syfte att motverka schabloner och stereotyper. Dialog med ”oinvigda” har krävt en ytterligare ”skärpning” av mitt sätt att beskriva och förklara fenomen och händelser som är specifika för mitt yrke. Jag har erfarit att dessa dialoger har tränat mig i att ”skärpa min blick” för mitt eget yrkesområde. I dialoger med mina yrkeskollegor har jag märkt att dialogen snabbt har kunnat fördjupas och problematiserats genom mitt eget yrkeskunnande.

Perby skriver också om Ivar Lo Johansson självbiografi från 80-talet och citerar hans ord: *ljuset faller från ett annat håll*. Lo-Johanssons ord var ett svar på en fråga om varför han i början av 80-talet gav ut första delen av sin självbiografi när han redan på 50-talet hade givit ut en serie självbiografiska böcker. *Ja, ljuset faller från ett annat håll*, sade Lo-Johansson och *med tiden framgick det att det också att så blev fallet*. Perby associerar till sin forskning om yrkeskunnande och resonerar kring vikten av att kunna och våga se saker från olika håll och experimentera. Man undersöker och ändrar, försöker lyssna på kommentarer och synpunkter som ligger litet undanskynda. Ivar Lo:s ord och Perbys associationer stärker mig i min idé att utforska yrkeskunnandet utifrån olika perspektiv. Med ljus som faller från ett annat håll.

Att välja ett yrke

En socialarbetare berättar:

Jag är uppvuxen som yngst i en familj med tre barn. Då jag föddes var jag ett mycket efterlängtat sladdbarn, min bror var 15 och min syster 11 år. Min bror hade Downs syndrom vilket gjorde att jag redan från födseln fick förståelse för att livet kan se väldigt olika ut. Det var på många sätt en ganska slitsam roll jag föddes till, att glädja och ta hand om och kanske framförallt att hålla ihop familjen, jag tror att jag grundlade min starka

känsla för familjearbete på ett mycket tidigt stadium i livet. Men trots att det ibland var besvärligt att leva med ett handikappat syskon så lärde min bror mig oerhört mycket, bland annat att inte vara rädd för, eller skämmas för det annorlunda utan snarare att se allt det positiva som ändå finns. Jag tror att denna grundinställning har varit till mycket stor hjälp i mitt liv, både privat och professionellt. Jag läste en gång att positiva förväntningar på barn, kollegor, partners har lika god effekt på deras möjligheter att växa som solen har för plantorna i trädgården. Kanske var det just detta som en förälder gav uttryck för under ett samtal med mig:

- *På något sätt är det som om du alltid ser hopp i det omöjliga och möjligheter i det hopplösa, och du lyckas få mig att göra det med.*

Även om möjligheter och hopp är min styrka, drar jag mig inte för att gå nära och beröra svåra livsteman, så som övergivenhet, sorg och utsatthet. Så som jag berättat ovan förlorade jag tidigt i livet flera älskade personer, så död och sorg är teman som jag både har en stark personlig erfarenhet av och med åren även ett professionellt sätt att bemöta, eller kanske skall jag säga ett livsvist sätt att bemöta. För mig har livsvisdom och styrka delvis utvecklas ur förluster

Då det handlar om min inställning till mitt arbete så hamnar jag liksom de flesta kollegor jag känner med jämna mellanrum i en känsla av otillräcklighet och tvivel runt det jag gör. Med åren har jag dock lärt mig att se att svaren på mina frågor oftast blir detsamma, jag tycker mycket om möten med människor och jag kan egentligen inte komma på något yrke som jag hellre skulle vilja ägna mig åt. Jag har även lärt mig att se att om jag har tid och handlingsutrymme så hamnar jag inte i de svackor jag beskriver ovan. Det är när stressen lägger sig som en mörk ridå över tillvaron som de mörka tankarna kommer. Om min roll som socialarbetare tänker jag att jag inte kan skapa en annan människas liv. Var och en skapar vi våra egna liv. Men stundtals kan jag inför en familj i hopplöshet lyssna mig fram till livsmöjligheter som gör deras liv lite mer uthärdligt. Kanske förmår jag inspirera dem att återigen bli skapare av sina liv. Tillsammans kan vi upptäcka nya perspektiv, infallsvinklar eller förhållningssätt i en situation som tidigare verkat omöjlig att lösa. I bästa fall kan jag ingjuta hopp och mod, lust att improvisera, utforska, försöka sig på det oprövade eller bara väcka familjens nyfikenhet på tillvaron.

Så långt socialarbetarens berättelse.

För en tid sedan läste jag Stina Lundbergs bok *Stina och konsten att intervjua* (2012) Lundberg är ju journalist och en mycket uppskattad intervjuare. Hon har genomfört intervjuer av en mängd olika slag med en mängd olika personer och personligheter. När

Stina började arbeta som professor på Stockholms dramatiska högskola planerade hon att skriva en lärobok om hur man lyckas med konsten att intervjua. När hon skulle ta sig an uppgiften upptäckte hon att det inte var möjligt att skriva en lärobok utan att samtidigt berätta om sig själv – om sitt liv, sina misslyckanden och tillkortakommanden. Och Stina Lundberger började skriva om sig själv. Det blev en intressant och användbar bok om konsten att intervjua. Den innehöll dock knappt ett enda ”gör så här”.

Intervju handlar om mänskliga relationer och för det som sker mellan människor finns aldrig några självklara regler, tricks eller genvägar
Lundberg, 2012 s. 10)

Är det intressant att fundera över vem man själv är i syfte att beskriva och utveckla sitt yrkeskunnande? Ja, uppenbart har det varit det för Stina Lundberg. Och är det definitivt för mig.

Jag slår in på Stinas tema om hur mitt eget liv har format mitt yrkeskunnande. Själv utbildade jag mig till socionom på 1970-talet. Som många minns var 70-talet en tid som präglades av stora förhoppningar om vad samhället kunde göra för att avhjälpa orättvisor och ojämnlighet i människors livsvillkor. Samtidigt var samhället på något vis också ”folkets fiende”, samhället beskylldes för att orsaka sociala problem, såväl på individ som på gruppnivå. Jag var ung och oerfaren och såg med beundran på de av mina studiekamrater som hade livserfarenheter från att själva ha varit ”samhällets olycksbarn”. Min utbildning präglade mig tidigt att aldrig tveka över på vilken sida jag stod. Socialt arbete handlade redan från början för mig om att föra ”de svagas” talan och kamp. I min egen undervisning har jag strävat efter att för studenter visa att vi alla i grunden är människor och ganska lika. Motsatsen är lätt att nå – att tänka om andra att de är väldigt annorlunda, ”de andra- de som inte är som jag”. Jag tänker att vi som människor i grunden delar samma tankar om livet. Redan Aristoteles hade ju som utgångspunkt att vi som människor delar vissa villkor och att vi förenas i vår rädsla för döden. Han menade bland annat att vi behöver vara modiga för att möta den rädslan och att kroppen har sina begär och behov. Men eftersom vår värld har begränsade resurser så behöver vi vara måttfulla och därmed utveckla vår förmåga till rättvisa. I det sammanhanget är det *avgörande hur vi ser på svaga och utsatta människor.* (Josefsson, 1998 s. 12)

Lars Mouwitz (2010) citerar Gunnar Bergendal och säger:

Ordet förstå hör samman med att stå för något, att företräda en sak – familjens, arbetarnas, en medmänniskas sak – inför tinget, inför en församling, i världen. Skall man

kunna stå för en sak, måste man ha fattat den, förstått den. I denna urbetydelse ligger att förståelsen till sitt väsen är knuten till en ansvarssituation, till verkligheten och världen.

(Mouwitz, 2010 s 57)

Vad skall en socialarbetare kunna? Några tankar.

Att vara professionell

Vad innebär det att vara professionell? Vad kännetecknar en profession? Det finns många sätt att närma sig innebörden av att vara professionell. Begreppet profession har definierats på flera olika sätt men det finns några gemensamma kännetecken i dessa definitioner. Hos fackförbund och yrkesförbund¹ för socionomer, sjuksköterskor och andra professionsinriktade yrken, kan man läsa att ett av kännetecknen för att ett yrke ska utgöra en profession är att de som utövar yrket har en vetenskap, ett eget kunskapsområde, som ligger som grund för utbildningen och yrkesutövningen. I den självständiga yrkesutövningen tillämpas färdigheter som bygger på teoretisk och examinerad kunskap. Yrket ska vara specialiserat och leda till någon form av licens eller legitimation. Andra kännetecken på en profession är att det finns etiska regler för hur professionens medlemmar ska förhålla sig till klienter och kollegor. Vanligen brukar man också ange att en profession har autonomi över det egna kunskapsområdet och monopol inom sitt område på arbetsmarknaden, det vill säga möjlighet att utöva inflytande och ansvara för forskning och kunskapsbildning inom sitt område. Kunskapen är bunden till den professionella personen som därför inte är utbytbar. Ytterligare kännetecken är att den kunskap som professionen utvecklar ”står i samhällets tjänst”, det vill säga att den värderas högt av samhället och att professionen därmed har högt förtroende hos allmänheten. Slutligen brukar man ange att det ska finnas en nationell organisation för professionens frågor och att det finns en ”anda” som håller samman gruppen.

Det finns förstås många teman som kan behandlas inom rubriken: *att vara en professionell socionom*. När jag frågar socialarbetare om vad som är viktigt i socialt arbete nämner uteslutande alla: *frågan om människosyn*. Jag har själv heller aldrig mött någon socionom som inte, på ett eller annat sätt, ger uttryck för sin människosyn. Kanske uttalar man den inte, men socionomers handlingar – i det enskilda mötet med klienter, i utredningar, i beslutsfattande - styrs ändå av hennes syn på människan. En vän och kollega beskriver några grundläggande svåra frågor:

---

¹ Tex Akademikerförbundet SSR, Sjuksköterskornas yrkesförening

- *Är människan i grunden ond eller god? Är människan en passiv eller aktiv varelse? Är hon ansvarig eller oansvarig? Förtjänar hon att få hjälp eller är hon en orättmätig hjälpsökande som får skylla sig själv? Behövs piska eller morot i förändringsarbetet?*

Pedagogen Arne Maltén (2011) beskriver olika sätt att se på människan. Man kan t.ex. se människan som ansvarslös. Det innebär att hon är lat och utan ansvar för sig själv och sina handlingar. Hon har en medfödd ovilja till arbete och vill helst undvika det. Därför måste hon tvingas, kontrolleras, styras eller hotas med straff. Den ansvarslösa människan föredrar rent av att styras för att slippa ta eget ansvar, hon har relativt små ambitioner och vill framförallt ha ekonomisk och materiell belöning. I motsats till den ansvarslösa människan beskriver Maltén den självförverkligande människan. Hon upplever arbete och ansträngning som något naturligt, upplever ringa motivation om hon utsätts för yttre kontroll eller hot om straff och sanktioner. Hon vill istället utöva självstyrning och självkontroll för att nå det mål hon är engagerad i och uppfattar själva målet/engagemanget som belönande i sig. Den självförverkligande människan är i stånd att inte bara acceptera utan också aktivt söka ansvar. Hon äger förmågan att använda fantasi, intellekt och kreativitet vid lösande av organisatoriska problem

Malténs beskrivningar kanske ”sticker ut”, men när jag idag följer vårt lands social- och vårdpolitiska debatt kan det inte undvikas att fundera över vilken människosyn som kännetecknar denna.²

Ja, ja, människosyn och sånt.....men vad är det egentligen man behöver kunna i socialt arbete? Är det här ändå inte litet flummigt? Går det inte att vara mer konkret? Bengt Börjeson (2008) ställer frågorna: *Att vara professionell och en bra socialarbetare – är det att vara genuint osäker men ändå inte handlingsförlamad, är det att vara genuint osäker men ändå tillräckligt förvissad om sin kompetens för att härbärgera osäkerheten?*

Vid ett tillfälle presenterade jag Börjesons fråga/påstående för några studenter. Jag möttes då av viss irritation och frustration. Det var provocerande för studenterna att tänka sig att osäkerhet skulle kunna vara ett kännetecken för socialarbetares kunskaper och professionalitet.

- *vi går ju en lång utbildning för att lära oss socialt arbete – vi vill inte lära oss att inte veta!*

Jag berättade då för studenterna om en genuint osäker situation och bad dem fundera över socialarbetarens handlande och hur de själva skulle ha agerat. Berättelsen handlar om Lars, en 11 årig pojke. Per är hans pappa, Ulla är hans mamma. Här är socialarbetarens berättelse.

---

² Det finns inte utrymme att här gå in på denna debatt men jag tänker bland annat på journalistens Maciej Zarembas artikelserie i DN kring New Public Management.

En genuint osäker situation

Jag blev uppringd av Lars' pappa Per. Han var mycket upprörd och berättar följande: Under fredagen hade han och Lars varit i centrum för att handla lite saker till Lars. Lars hade då träffat en skolkompis som bodde i närheten och Lars ville följa med honom hem, vilket han fick.

Senare hade Lars ringt och ville då sova över hos sin kompis, detta var ok efter att pappa Per hade pratat med pojkens mamma. På lördagen hade båda pojkarna kommit hem till Per och det hade varit lugnt. Då det inte funnits läsk i kylan hade Lars fått ett mindre utbrott och velat åka hem till sin mamma, detta hade lett till lite tjafs och killarna gick iväg. En stund senare blir Per uppringd av kamratens mamma, Lena. Lena berättade då att Lars har kommit blödande hem till kamraten och sagt att han blivit slagen av sin pappa. Eftersom Lars hade kommit hem till dem en gång tidigare och sagt att han blivit slagen så var Lena nu mycket orolig och ville inte att Lars skulle få gå hem till Per. Per hade blivit mycket upprörd men bestämt sig för att ge Lena numret till mig. Jag kom överens med Per om att prata med Lena.

Jag ringer upp Lena som bekräftar Pers historia, Lars hade varit alldeles blodig då pojkarna kom hem och även hennes son hade berättat att han blivit rädd för Lars' skrik. Hon tänker inte låta Lars gå hem till sin pappa.

Jag ringer åter till pappa Per och vi kommer överens om att jag skall åka hem till Lena och prata med Lars. Per förnekar absolut att han skulle ha slagit sin son. Per har försökt att ringa till Lars' mamma Ulla men inte fått svar, även jag gör ett försök och blir omedelbart uppringd. Jag berättar om läget för Ulla. Jag gör även klart att jag verkligen skall försöka att hjälpa Lars och Per att reda ut situationen men vill även ha möjligheten att komma över till Ulla om det är omöjligt. Detta är OK för henne.

Väl hemma hos Lena, talar jag om vem jag är och att jag känner både Lars och Per väl och skall försöka reda ut vad som hänt. Vi kommer överens om att jag skall se om det är möjligt att få med Lars hem till Per, det tar två minuter att övertala Lars om att följa med hem till pappa igen Lars är mycket svävande då jag undrar om vad som hänt, han pratar om en tröja, några CD-skivor och en sko... men inte att pappan skulle ha slagit honom.

Då vi kommer hem till Per öppnar han dörren och kan inte hålla tillbaka sin besvikelse och vrede, han börjar med att fråga Lars hur det kommer sig att han vågar komma tillbaka till en pappa som slår honom. Detta var startskottet. Kalabaliken var igång. Lars springer iväg, jag lyckas övertala honom om att komma tillbaka men Per är fortfarande lika arg och stämningen är mycket aggressiv o hotfull. Lars är förtvivlad o rasande och på väg att släng diverse saker runt omkring sig Detta får Per att se rött och han skriker en mängd saker till

Lars, ”- Du kan glömma att du har en pappa”. ”-Du kan gå till din mamma men då skall du aldrig mer komma hit”. Lars svarade med att ”-Du kan knulla din jävla hora din bög” ”-Du skall få se, en dag kommer jag att ge igen o hämnas, jag skall skaffa vapen o då skall du få se”. Lars slog sig även själv på näsan så att han fick näsblod, tittade menande på sin pappa och sa att ”*du vet vad jag kan göra*”.

Stämningen var mycket aggressiv och hotfull, jag försökte flera gånger få Per att lugna sig utan framgång. Min bedömning var att jag inte kunde lämna Lars tillsammans med Per, det kändes som om vad som helst skulle kunna hända. Jag ringde mamma Ulla och kom överens med henne om att komma dit med Lars. Jag sa till Lars att han kunde plocka ihop sina saker så skulle vi åka hem till Ulla. Detta gjorde att Per började prata om att man inte ens fick uppfostra sina barn utan att ”soc.” la sig i. Jag tog inte denna diskussion och efter en stund lugnade läget ner sig. Lars tog lång tid på sig, under tiden hann Per lugna sig och visade mer hur förtvivlad han var. Per sa till Lars att han fick stanna om han ville. Till sist kom vi iväg.

Väl i bilen pratade vi lite grand, plötsligt kallade Lars mig för en jävla fitta, eftersom det nu var mitt fel att han inte fick gå på bio med sin pappa, som de tidigare hade pratat om. Sedan somnade Lars i bilen.

Mamma Ulla tog emot Lars utan en massa frågor. Då jag är på väg ifrån dem ringer Per och är ledsen för det som hänt. Han är mycket orolig för Lars och vill att han skall få vård. Han är ju så aggressiv. Vi bestämmer att ses senare i veckan.

Exemplet beskriver en ganska vardaglig situation i det sociala arbetet. Det är många gånger omöjligt att förutse hur en situation eller händelse skall utvecklas. Hur vet man då vad man skall göra? Bo Eneroth (1990) använder begreppet *professionell improvisation*. Han menar att förmågan att ”handla på känn”, att improvisera utifrån hur en händelse utvecklar sig, kräver lång och beprövad erfarenhet. Man vet egentligen aldrig vad som väntar i mötet med en annan människa. Lars Mouwitz (2010) skriver:

Att försöka hantera det oväntade är att resa i ett ingenmansland där ingen diskurs kan göra anspråk på makt och legitimitet. Det är mellanrummet mellan det lyckade och katastrofen, den smala remsan mellan tågresan och urspårningen. (Mouwitz 2010, s. 254)

Min erfarenhet är att det många gånger är svårt för nyutbildade socialarbetare att vistas i det smala mellanrummet utan att veta vart resan tar vägen. Ska mötet spåra ur eller kommer vi att anlända oskadda till vårt resmål? Det finns en förhoppning i nutida manualbaserade och målstyrda sociala arbetsmetoder att vi alltid anländer i gott skick till

vårt resmål. Skulle så inte vara fallet bedöms metoden vara felaktig. Alltför litet uppmärksamhet riktas mot betydelsen av relationen mellan den hjälpare och den behövande. I motsats till den professionella improvisationen och erfarenheten pågår inom det sociala arbetet diskussionen om kravet på evidensbaserad kunskap.³

Så vad tänkte studenterna om exemplet? De flesta yngre studenter reagerade med viss oro. *Vad svårt! Hur skulle man veta hur man agerar?* Några ställde också direkt frågor kring riktlinjer om hot och våld och hur dessa tillämpades. Andra lyfte fram att man inte skulle godta att bli kallad könsord i tjänsten. Att det borde anmälas. Fanns någon plan för kränkande behandling? Några av de äldre studenterna hade till viss del andra reaktioner. *Ja, arbetet är verkligen komplext. Man måste verkligen våga lita på sin känsla.* Det ställdes nyfikna frågor kring vad som kunde ha styrts socialarbetarens eget agerande.

Jag menar inte att värdera yngre och äldre studenter i termer av ”sämre eller bättre”. Min tanke är snarare att behov av regler, struktur, riktlinjer och mallar är nödvändiga för personer som inte själva har skaffat sig erfarenheter som bidrar till att man vet hur man bör agera. I den bästa av världar arbetar äldre och yngre socialarbetare tillsammans i sina ärenden så att det i vardagsarbetet kan utvecklas en lärlings- och mästarrelation mellan dem.

Avstånd och närhet

Ett annat tema kring professionalitet som blir alltmer tydligt, både när jag möter yrkesverksamma socionomer och när jag möter studenter, är tankar om *avstånd och närhet*. Studenter och ”nyfärdiga” socialarbetare säger ibland till mig att för dem kännetecknas professionalitet av en förmåga att hålla avstånd. Javisst kan avstånd behövas ibland, men för mig är professionalitet egentligen det motsatta. Det handlar om att vara nära, att våga vara nära en annan människa. Det handlar om att våga möta en annan människas lidande och smärta, ibland också glädjorus. Och att i det mötet också våga möta sig själv. Och för det mötet finns inga manualer.

Bo Göranson (2001) citerar ur Witold Gombrowicz' *Vigseln*:

Jag börjar undra om jag är alls. Det kan verka som om jag är det här som känner och tänker och beslutar... men i själva verket är det ingenting som blir beslutat i mig, det beslutas mellan... mellan oss. Mellan oss uppstår det krafter, förtrollningar,

---

³ Diskussionen leds av Socialstyrelsen och dess enhet för Kunskapsstyrning. Begreppet Evidensbaserad praktik är omdiskuterat. I debatten har ibland vetenskaplig kunskap ställt emot den professionella erfarenheten.

impulser, gudar som kastar oss om varann som halmstrån... vi rullar bara vidare.

(Göranzon, 2001 s 21)

Göranzon resonerar vidare kring frågan om att utveckla det dubbla greppet: distans och närhet. Mina egna associationer leder till betydelsen av att ”vara sig själv” i det professionella mötet med andra, vikten av att jag inte är en expert som avgör vad som är bäst för en annan människa. Det krävs att jag, i det mötet, bestämmer mig för att vi måste hjälpas åt. Om jag skall lyckas med det krävs det av mig att jag både vill och vågar komma nära en annan människa. Och välkomna de krafter och förtrollningar som kan uppstå i vårt möte.

En kollega berättar:

För några år sedan hade jag en rätt intensiv kontakt med en mamma och hennes tonårsdotter. Det hade en problematisk relation, dottern var i riskzonen för kriminalitet och droger. En sen kväll blev jag uppringd av polis som berättade att tonårsflickan hade hittats död, det var oklart vad som orsakat dödsfallet, kanske en överdos av narkotika, kanske hade flickan tagit sitt eget liv. Bland flickans tillhörigheter fanns inga uppgifter om hennes föräldrar, dock ett visitkort med mitt namn på. Därför ringde polisen mig. De frågade om jag kände flickan och hennes familj. Det gjorde jag ju och de frågade då om jag kunde följa med dem hem till flickans mamma. Det var lördagkväll, det var sent, jag var inte i tjänst. Jag sa:

- *Självklart, det måste jag göra.*

Väl hemma hos flickans mamma berättade jag om vad som hade hänt. Mamman föll samman. Jag frågade om det fanns någon vi kunde ringa till, som kunde komma hem till henne.

- *Nej, det finns ingen. Snälla, kan du stanna här i natt, bad hon mig.*

Mina tankar snuddade en kort stund vid riktlinjer och regelverk - ”men inte kan man stanna över natten hos sina klienter...”, ”vad ska min chef säga?”.... men jag svarade nästan genast:

- *Självklart, det gör jag.*

Under natten ömsom grät vi, ömsom kramade vi varandra. En stunds sömn däremellan. Jag är glad att jag stannade.

Mouwitz (2010) menar att innebörden av att ta ansvar medför ett särskilt förhållningssätt till regler. Att ta ansvar innebär att man i vissa situationer måste växa förbi reglerna om det så krävs. Mouwitz citerar Bo Göranzon som menar att:

Att överträda givna regler är inte i första hand att opponera mot gamla auktoriteter utan ett förbiväxande. Det kräver inte trots utan eftertanke (Mouwitz,2010 s. 40)

När kunskaper brister

Friberg (2012) återger några händelser med dödlig utgång vid ett kraftverksbygge i Trollhättan i början av 1900-talet. När yrkesinspektionen granskade händelserna pekade man på brister i ingenjörernas grundutbildning som en viktig orsak till olyckorna. Bland annat sade inspektören att de nyutbildade ingenjörerna alldeles för tidigt fick ta ett ansvar som de inte var rustade för. Ingenjörsutbildningen gav inte förutsättningar för den *praktiska blick, erfarenhet och moget omdöme* som krävs, menade yrkesinspektören. En professor Magnell, som var styrelseledamot i Vattenfall på den tiden höll med yrkesinspektionen och menade att det inte räcker att ingenjörerna har *kunskaper*, de måste också ha *omdöme*. Magnell menade att arbetspraktik och egna självständiga laboratorierön skulle främja omdömesförmåga hos de unga ingenjörerna.

Diskussionerna om ingenjörsutbildningen och ingenjörernas kunskaper, så som den fördes på 1900-talets början kan relateras till de diskussioner som idag förs om det sociala arbetet och socionomutbildningar. Socionomutbildningens kritiker menar att utbildningen är alldeles för teoretiskt inriktad och saknar tillräcklig omfattning av praktiska moment och träning. Socionomer har efter utbildningen goda teoretiska kunskaper men brister i sitt ”hantverksskunnande”. Debatten om socialarbetares kunskaper når också var och en av oss när misstag begås i det sociala arbetet, i synnerhet när misstag får allvarliga konsekvenser.

Under hösten 2011 dog två små barn genom drunkning i en stad i Sverige. Barnens mamma misstänktes ha orsakat barnens död och anhölls misstänkt för vållande till sina barns död. Socialtjänsten och socialarbetarna i barnens hemkommun ställdes direkt i medieljuset och anklagades för bristande omdöme i sin handläggning av ärendet.

Senare under hösten blev två flickor omhändertagna för samhällsvård av socialtjänsten i en upplandskommun. Händelsen fick stort utrymme i media och socialarbetare anklagades för att ha fattat beslut på alldeles för lösa grunder. Socialtjänsten och socialarbetare kritiserades för bristande omdöme. Det framkom att ärendet, enligt tillsynsmyndigheter, hade handlagts i enlighet med gällande lagstiftning – kunskap saknades inte. Däremot lyftes brist på helhet och omdöme fram i den massiva kritik som följde i debatten.

Kring båda dessa händelser diskuterades socionomutbildningen och dess förutsättningar för att göra rimliga bedömningar i svåra ärenden rörande barn. I likhet med ingenjörsutbildningen i seklets början kritiserades socionomutbildningen för sitt

övervägande teoretiska innehåll med allt mindre utrymme för praktik och faktiska övningar. Diskussionen är på inte sätt ny. Det finns en SOU⁴ som föreslår krav om minst tre yrkesverksamma år innan socionomer får arbeta med utredningar och bedömningar som rör barn som far illa. Det finns i samma SOU också förslag om en specialistutbildning för socionomer, en utbildning som främst skall innehålla kunskapsområden kring barn som far illa. Specialistutbildningen föreslås vara ett krav innan man får anställas i verksamhet som rör utredning och bedömning om barn.

För en tid sedan kom jag av en händelse att tala med en socionomstudent, Lisa, om hennes tankar kring sin utbildning och sitt lärande. Lisa berättar om hur hon som student under ett helt år passivt fått lyssna till levande och döda mäns (till största delen har det varit män som föreläst under utbildningen, intressant tycker Lisa, eftersom socialt arbete till största delen utövas av kvinnor) teoretiska betraktelser av socialt arbete. Lisa beskriver hur hon tillsammans med sina kamrater i föreläsningssalen sitter tyst och anonym med ryggarna mot varandra, vända mot Föreläsaren och hans malande röst.

- *Vad utbildas vi till egentligen? Passiva mottagare av information utan vilja att själv påverka och förändra? En sådan socialarbetare vill jag inte bli. Och så vill jag inte att mötet mellan mig och mina blivande klienter skall vara, säger Lisa.*

Lisa har snart slutfört sitt första år vid socionomprogrammet. Tre år återstår. Lisa fundera ofta kring frågor som *”vad skolas och präglas vi till att bli för slags yrkesmänniskor?”* Lisa berättar om den första skoldagens spända och nyfikna förväntan. När hon berättar får jag en bild av hur hon som sexåring, glad och förväntansfull, skuttar vid sin mammas sida på väg till skolans första dag.

- *Det finns en likhet i känslan, säger Lisa. Men denna gång – här på högskolan – blir nyfikenheten och iver bara en flyktig gäst. Min iver ersattes snabbt av ilska och irritation. Jag trodde att katederundervisningen var utdöd och ersatt av andra pedagogiska grepp sedan länge tillbaka, säger Lisa. Vad är det vi skolas till? Teknokrater, byråkrater eller humanister?*

Lisa menar att eftersom socionomutbildningen syftar till att ge kunskap i att arbeta med levande material – människor – så måste människan själv användas i utbildningssyfte. Man kan inte enbart intellektuellt och teoretiskt lära sig socialt arbete, det är inte hårda fakta som skall läras in. Det måste till något mer....

- *Med gapande munnar har vi svält dessa delar av människans historia för att sedan vid ett senare tillfälle presentera vår nyvunna kunskap på ett vitt ark, säger Lisa upprört.*

Lisa säger att hon, i sin naivitet, trodde att utbildningen i socialt arbete skulle betona värdekriterier såsom medmänsklighet, självinsikt, värme, humor, inlevelseförmåga,

---

⁴ SOU 2009:68 Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU)

bedömningsförmåga och deltagande. Hon menar att utbildningsmodell och professionsmodell hänger ihop genom att utbildningen utgör den prägling som sedan kommer till uttryck i hur vi kommer att arbeta professionellt. Relationen lärare – student kommer att avspegla relationen socialarbetare-klient. Om utbildningsmodellen kännetecknas av över- och underordning riskerar det kliniskt utövande sociala arbetet att befinnas sig i samma relation.

Lisa berör också den anonymitet som hittills har präglat hennes utbildning. Läraren är anonym för studenterna, studenterna är anonyma för läraren. Anonymiteten ger t ex studenterna utrymme att fritt och urskiljningslöst granska och recensera sin lärare. Lisa menar att det självfallet är viktigt med kritisk granskning men menar att anonymiteten skapar utrymme att *oreflekterat* filtrera alla intryck genom sina egna fördomar.

- *Anonymiteten motverkar en nödvändig öppenhet, en vilja att ta in en annan människas berättelse, säger Lisa. En sådan öppenhet är nödvändig i utbildningen och i det kliniskt utövande sociala arbetet.*

Kanske ett långskott, men Forsmark & Montan är två familjeterapeuter⁵ som genom åren har intresserat sig för hur det utövande sociala arbetet är sammanflätat med hur socionomutbildningen ser ut för studenter. De menar att det är särskilt angeläget att relationen mellan lärare och student kännetecknas av närhet, förtroende och tillit, ett genuint intresse av det som skall läras ut samt en personlig relation mellan lärare och student. Även Marton m.fl. (2000) betonar betydelsen av ett sådant möte under en utbildningsprocess. I mina egna studentsamtal har jag genom åren också förstått värdet av detta. Undervisningen i socialt arbete måste vara trovärdig genom att läraren ”gör som han lär”. Eller sagt med studenten Lisas ord: *Utbildningsmodell och professionsmodell måste hänga ihop.*

Novis - att vara ny i yrket. På väg mot ett yrkeskunnande

Att vara ny – exemplet Eva

Här en berättelse om Eva, nyutbildad socialarbetare.⁶

Eva suckar tungt när jag frågar henne hur hennes första halvår i yrket varit. Vi sitter vid kaffebordet och Eva samlar tankarna efter det att hennes klienter gått hem för dagen. Som allt oftare kommer tröttheten smygande så fort hon börjar koppla av. Att ständigt ha

---

⁵ Båda är psykoterapeuter som arbetar med handledning, utbildning och utveckling. Jag har inspirerats av dem från utbildningsdagar som de har genomfört.

⁶ Berättelsen är hämtad från den så kallade verkligheten, men något tillspetsad. Berättelsen har använts i undervisning av socionomstudenter vid Socialhögskolan i Stockholm i syfte att ge underlag för diskussion/reflektion på temat ”att vara ny”.

ett professionellt förhållningssätt gentemot besökarna är ansträngande, säger Eva. Om det nu var ett professionellt förhållningssätt hon hade? Och vad är egentligen ett sådant? Det hade varit ganska enkelt och självklart där i klassrummet när dessa diskussioner kom upp. Egentligen hade hon väl inte lyssnat ordentligt då, det verkade ju så självklart. En och annan tanke hade väl dykt upp hos henne under praktikperioderna, speciellt var det en av handledarna som hade haft ett så bra förhållande till klienterna, åtminstone tyckte hon det då. Hon skulle minsann också visa klienterna sin säkerhet och duglighet som hon uppfattat att handledaren haft. Men nu utan denne och med arbetskamrater som gått andra utbildningar, haft andra studieordningar, började hon bli allt mer tveksam till om hon förstått hur svårt det här med förhållningssätt kunde vara. När hon sökte detta arbete hade föreståndaren uttryckt sin förtjusning över att få en socionom som sökte. Föreståndarens tidigare erfarenheter av socionomer hade ofta varit mycket goda, vanan att kunna handla självständigt utmärkte ofta dessa. Med socionomernas juridiska och sociologiska kunskaper måste hon ha de perfekta förutsättningarna inför detta arbete, hade föreståndaren sagt.

Eva berättar att det inte hade funnits så mycket tid att tänka och reflektera det dryga halvår som hade gått. Då hon kom hade hon genast fått förtroende att organisera dagarnas innehåll. Ung! Friska tankar! Full av energi!

Men nu. Ibland undrade hon vad hon gjorde här. Det var inte det att hon vantrivdes, men den senaste tiden hade hon känt en oro i magen. I möten med människor hade hon ibland inte klarat av att lyssna, hon hade börjat sväva bort i annat, i oväsentligheter. Människor kom och gick, dök upp i hennes liv och försvann. Den entusiasm som hade burit henne fanns kvar men den var tunnsliten nu. Hon trampade vatten, behövde syre. Kollegorna var ett stöd, men någon handledning fanns inte tillgänglig. En konsult kom en gång i månaden, men det var svårt att skapa sig ett utrymme vid de få tillfällen som gavs. De kurser som då och då dök upp verkade vara bra, men än hade hon inte fått gå på någon. Hon saknade diskussionen om rätt eller fel, hon saknade tydlighet - att försöka fånga det hon såg, inte bara i känslor men också i ord. "Verkligheten" fanns där med all möjlig tydlighet, en verklighet hon hade längtat efter. Teorier hade en elak förmåga att försvinna i "verkligheten". Men teorier var väl också någon sorts verklighet? Åtminstone hade det varit så en gång, sådär för ett drygt halvår sedan. Hon hade varit förtjust i teorierna. Att knyta ihop teori och praktik i "verkligheten" hade varit ett mål för henne - hon hade varit övertygad om att det skulle gå. Men nu i "verkligheten" guppade teorierna runt var för sig i samma hav som hon försökte simma i. De fanns där, men det kändes inte som om dessa var till någon större hjälp.

Hemma i bokhyllan fanns litteraturen, teorierna och en bok om det svenska välfärdssystemet som hon egentligen aldrig innan utbildningen funderat speciellt mycket över. Och här på jobbet fanns lagböcker, administrativa anvisningar, en pärm med riktlinjer för socialbidragshanteringen. Hon hade släpat dit en del gammal kurslitteratur, men konstaterade litet förvånat att det i första hand var frågan om juridisk litteratur. Det hade varit viktigt att göra de rätta sakerna. Att veta när och till vem man får säga något, att kunna sekretesslagstiftningen, att kunna förmedla till de besökande de rättigheter som socialtjänstlagen så vackert inleddes med. För att bli klienternas ”försvarsadvokat” och kunna hjälpa dem vidare, krävdes att hon kände till lagarna. Hon hade varit ganska duktig på detta i skolan. Om hon skulle plocka fram lite böcker när hon kom hem?

Eva hade som vanligt varit helt slut, men plockade lite på måfå i bokhyllan när hon kom hem. Hon bläddrade förstrött i några böcker. Överallt fanns det understrukna avsnitt, märkpennan hade varit flitigt använd. Kluriga kommentarer i marginalen.

Hon hade nästan glömt det.

Det skrämde henne lite. Gick det verkligen att glömma så fort - metoder och teorier? Och i så fall vilken teori arbetade hon efter nu? Enligt vilka ideologiska teorier och metoder arbetade man på hennes sektion? Någon måste det ju vara? Hon kunde nog inte se det så tydligt som hon borde.

Så långt Evas berättelse.

Eva ställer i sin berättelse många frågor. Finns det en motsättning mellan socialt arbete som en akademisk disciplin och socialt arbete som praktik - eller är det två sidor av samma mynt? Hur kan vi överbrygga klyftan mellan teori och praktik - eller finns det ingen klyfta?

Socialarbetares yrkespraxis är omdiskuterad. Konflikten mellan teori och praktik har genom åren dominerat debatten. På senare år har debatten blivit mer nyanserad och man kan urskilja två tendenser; dels de som ser erfarenhetskunskap som ett slags motsats till vetenskaplig kunskap, dels de som strävar mot att genom erfarenhetsbaserad kunskap överbrygga motsättningar mellan vetenskap och praktisk yrkesutövning. I en text av Karen Lagercrantz (2002) lyfter hon fram ett exempel på socialarbetares yrkespraxis genom att citera Donald Schön (1991) som i ett långt citat från Tolstojs *Krig och Fred* ger exempel på yrkespraktikens komplexitet. Citatet handlar om en fältherre som mitt under kriget, vid sidan av alla sina taktiska och andra överväganden också drabbas av fältlivets vardagsfrågor; *Vad skall finnas i förråden? Hur skall transporter genomföras? Hur hantera interna konflikter?* Schön verkar mena att vetenskapen inte räcker till i situationer som kännetecknas av osäkerhet, instabilitet och komplexitet och att erfarna yrkesmän i sådana

situationer måste reflektera. Schöns benämning ”reflektion i handling” kan liknas vid hur socialarbetares yrkespraxis och handlande ibland benämns som *professionell improvisation* (Eneroth, 1990) Sådan förmåga till improvisation förutsätter såväl lång och beprövad erfarenhet som förmåga till reflektion.

Catrine Torbjörnsen Halås (2007)⁷ menar att reflektion bland annat handlar om att tänka tillbaka på *vad du tänkte att du tänkte*. Reflektionen kan vara till hjälp till att knyta en situation till tidigare erfarenheter och fundera över hur erfarenheten kan användas. Och reflektion kräver också övning. Halås refererar också till Donald Schön⁸, som menar att reflektion över våra handlingar hjälper oss att bli mer säkra på vår ”tysta kunskap”.

Men vad innebär egentligen reflektion? Gun Mollberger Hedqvist (2006) menar att reflektion handlar om att på ett medvetet sätt *förhålla sig* till sitt yrkeskunnande.

Genom att uttrycka och formulera sin erfarenhet blir det möjligt att få syn på, få ett förhållande till yrkeskunnandet. Det innebär dels att ta emot de uttryck man möts av, dels att ge sig tid att reflektera över dem i efterhand. (Mollberger Hedqvist, 2006, s. 150)

Mina egna tankar kring Evas berättelse är att hon uppenbart har en god förmåga till reflektion. För sig själv funderar hon kring sitt uppdrag, men saknar i sin vardag tid och utrymme för reflektion på sin arbetsplats.

Teori och praktik i skön förening

I april 2008 genomfördes i Mariestad den första nordiska konferensen om handlingsburen kunskap. Handlingsburen kunskap är ett forskningsfält som berör många olika ämnen. Inom arkeologi, etnologi, etnobiologi, byggnadsvård, kulturarvssektorn, m fl. spelar handlingsburen kunskap en allt större roll. Vetenskapsradion Forum i Sveriges Radios P 1 lyfte i ett program den 28 april 2008 fram några frågor från konferensen. Forskningsfältet handlingsburen kunskap verkar inom dessa sektorer motsvara de begrepp som används inom socialt arbete; praktisk kunskap, erfarenhetsbaserad kunskap, yrkeskunnande, tyst kunskap, kunskap i handling, m.m.

I programmet resonerade några svenska hantverkare om hur man lär sig praktiska färdigheter och hur dessa står i relation till teoretiska kunskaper. Många var kritiska till att teoretiska kunskaper sågs som mer värdefulla i den akademiska världen. En hantverkare med vävning som specialitet sade ungefär så här:

---

⁷ I antologin *Blick på praxis*

⁸ Levde 1930-1997 och var en inflytelserik tänkare/filosof i frågor kring reflekterande professionellt lärande

- *Att lära sig att väva är komplext. Den kan inte läras ut enbart i en bok. Man måste också göra. Jag kan skriva ned vävnoter och beskriva en process, men det säger inget om slutresultatet. Vävning handlar om kroppsspråk, om ögon, kropp och känsla. Hela jag måste gå in i det. Man måste lära sig hantverkets innersta själ och hemligheter. Jag kan läsa ett skrivet ord, men jag måste också läsa av en annan människas kroppsspråk och se hur hon agerar. Endast så kan en handlingsburen kunskap utvecklas.*

Vad har vävning med socialt arbete att göra? För mig är socialt arbete också ett hantverk. Det sociala arbetet i sin utövande praktik är komplext. Liksom i vävningens konst handlar socialt arbete om komplexa processer som kräver goda teoretiska kunskaper. Men likväl om kroppsspråk, om att se, lyssna och att låta sig beröras av någon slags känsla. Socialt arbete handlar både om att kunna, vara och att handla. På samma sätt som i väveriets konst

Sven Åberg (2008) återger i *Spektrum* en berättelse från en sånglärare⁹ och för utifrån den berättelsen ett resonemang kring akademisering och teoretisering. Kan det vara så att individen i och med akademisering glömmet det självklara som hen egentligen alltid har vetat och förstått?

Kan det vara så att Eva, när hon är ny i yrket, hyser alltför stor tilltro till den akademiska kunskapen, det hon teoretiskt har lärt sig, att hon inte riktigt vågar ”släppa loss” och lita på sin egen förmåga och omdöme? Och att avsaknad av reflektion tillsammans med andra försvårar för henne att våga använda sitt eget omdöme?

Att utveckla sitt yrkeskunnande genom handledning

Att utvecklas genom handledning

Det finns mycket skrivet om handledningsbegreppet. Här finns utrymme att endast summariskt beskriva innebörden av handledning i socialt arbete. Bernler & Johnsson (1985) beskriver handledning som en kontinuerlig feedback på det arbete som jag gör, mitt arbetssätt och mig själv som personlig resurs. Den professionella handledningen innebär ett försök till att både höja och bibehålla yrkeskunskap i det sociala arbetet. Genom att yrkeskompetensen höjs stärks också professionen.

Handledaren är en person som jag uppfattar som kompetent att ge mig det stödet utifrån sina omfattande kunskaper och erfarenheter. Handledarens kompetens utgörs främst av en lång praktisk erfarenhet av arbetsområdet och förstås såväl teoretisk som praktisk handledningskompetens. I mitt nuvarande arbete som studierektor för

---

⁹ Den skrynkliga halsen

uppdagsutbildning i socialt arbete har jag formulerat nedanstående kring en handledarutbildning i socialt arbete

De senaste årens ökade krav på effektivitet har medfört att tid för reflektion, eftertanke och lärande minskat och i vissa fall helt försvunnit. Samtidigt har värdet och behovet av regelbunden tid för verksamhets- och professionsanknuten reflektion, lärande och dialog blivit alltmer uppmärksammat i forskning och studier om psykosocial arbetsmiljö och medarbetarnas professionella utveckling. Att i arbetet ge medarbetare och ledare utrymme för reflektion och lärande bidrar till integrering av kunskap och kompetens och är ett viktigt komplement till annan utbildning och kunskapsinhämtning. Professionell handledning ger stora möjligheter att tydliggöra sammanhang, utveckla och stärka professionell kompetens för den enskilda individen, arbetsgruppen och organisationen som helhet. (Ersta Sköndal högskola, kursprospekt Handledning i psykosocialt arbete, 2012)

En handledningssituation

Den mest vanliga handledningssituationen i socialt arbete utgörs av ett gruppsammanhang. Den arbetsgrupp som man ingår i träffar med viss regelbundenhet en handledare som ”kommer utifrån”. I handledningsgruppen berättar jag t.ex. om en situation, en händelse som jag av olika skäl har haft svårt att klara av. Det kan vara att situationen känslomässigt har ”drabbat mig” så att jag inte vet hur jag skall göra. Det kan handla om att det ärende som jag arbetar med är så svårt att jag inte hittar lösningar. Handledaren är inte alls bekant med det ärendet som föredras.

Ett av mina egna första ”ärenden” handlade om en 7-årig pojke som var föremål för utredning med oro för brister i omsorgen i hemmet. Jag stod inför att avsluta min utredning, hade träffat pojkens mamma vid flera tillfällen och pojken själv vid några enstaka tillfällen. Jag berättade om mitt ärende i min handledningsgrupp – noggrant och detaljerat. Jag berättade om pojkens svårigheter, skolans rapporter om oro för missförhållanden i hemmet och om mitt möte med pojken och hans mamma. Jag uppehöll mig särskilt med funderingar och egna undringar kring vad mamman tänkte och trodde om en del omständigheter som utredningen innehöll. Jag beskrev min oro kring vad mamman skulle säga eller göra om pojken skulle omhändertas och placeras utanför hemmet.

- *jag är så orolig över vad mamman kommer att göra, jag undrar så vad hon tänker, sade jag*

Min handledare Ingrid sa:

- *Har du berättat för mamman om dina funderingar och din oro? Har du frågat henne om vad hon tänker?*

Jag vet inte riktigt vad jag förväntade mig av Ingrid, men någonstans närdes en förhoppning hos mig att hon skulle förklara för mig hur allvarlig situationen för pojken verkade vara, tala om för mig hur jag skulle agera och vad mitt förslag till beslut skulle bli. Istället började Ingrid ställa frågor till mig. Ingrid frågor provocerade och utmanade mig till en början. Jag blev arg och besviken över att hon inte gav mig några svar. Första handledningstillfället avslutades från min sida i besvikelse och aggression. Vid nästkommande handledningstillfälle fortsatte vi resonemanget kring mitt ärende och Ingrid fortsatte att ställa sina frågor till mig. Jag började snart känna tillit till Ingrid, som genom sitt ödmjuka sätt att ställa frågor, hjälpte mig att förstå det jag inte visste att jag egentligen visste.

Ingrid började också tidigt i handledningssammanhanget använda skrivna texter som ett stöd i handledningsprocessen. Dels läste hon högt ur skönlitterära verk, dels bad hon oss att skriva om våra egna tankar och erfarenheter av vårt arbete. De skönlitterära texterna handlade ofta om utanförskap i olika bemärkelser och fungerade som ett slags ”impulstexter”, och hjälpte mig att se på mitt arbete ”utanför mig själv”.¹⁰ Genom att inte fokusera på mina egna ärenden och svårigheter var de skönlitterära texterna till hjälp att problematisera och teoretisera på ett slags metaplan. Texterna gjorde det enklare för mig att se sammanhang och ökade min förståelse för människors fattigdom och utsatthet. I det enskilda ärendet, med den 7-åriga pojken, hjälpte mig de skönlitterära berättelserna att möta honom och hans mamma mer som människor än som ”ärenden”. Ingrid bad mig också att skriva egna korta texter om mina tankar kring ett enskilt ärende. Den skrivande processen kring ärendet, som var något helt annat än en utredningstext, var till stor hjälp för mig att komma fram till bedömning och beslut i ärendet. Skrivandet och återberättandet av min text gav på något sätt nytt ljus över ärendet. Jag hittade lösningar medan jag skrev. Jag känner väl igen mig här i Hammaréns (2005) beskrivning av hur glipen mellan den som handlar och den som betraktar sin handling öppnar sig när vi skriver.

I mina samtal med min kollega säger hon:

- *Man vill komma till handledningen bara som man är. Man ser handledningen som en fristad. Inte en prestation. Tillit i handledningssituationen är en förutsättning för att utveckla en tillitsfull relation till klienter. Tillit i handledning smittar av sig i klientarbetet.*

Orden om tillit har fastnat hos mig. Jag funderar över betydelsen av tillit i handledningssituationen och parallellt i det utövande sociala arbetet. Jag tänker att tillit är grunden för att en förändring kan ske. Om tillit saknas så är det ointressant/oviktigt

---

¹⁰ Vi läste t.ex. Ivar Lo Johanssons: Statarserie, Kungsgatan, Bara en mor. Agneta Klingspors: Inte skära bara rispa. Maja Ekelöfs: Rapport från en skurhink. Inge Ihsgrens: Sociopaten

vilken yrkeskunskap, vilka verktyg som den enskilde socialarbetaren använder. Kan det vara så att förmågan till att skapa tillit är det sociala arbetets viktigaste kunskap? Och att tillit har med erfarenhet att göra?

Handledningsverktyg

Kari Killén är socionom, fil dr och emeritusforskare vid Norsk Institut for forskning om Oppvekst, Velferd och Aldring (NOVA). Kari är också en mycket läst författare till handledningslitteratur. Killén lyfter i sin bok *Professionsutveckling och handledning – ett yrkesövergripande perspektiv* (2008) fram olika hjälpmedel som kan vara användbara i handledningssituationen. Processbeskrivande samtalsreferat nämner hon som det mest systematiskt utprovade verktyget. Det innebär att man som handledd konkret beskriver det samspel som har ägt rum mellan den handledde och t.ex. en klient eller familj och presenterar sina tankar, svårigheter, dilemman.

I mitt eget första möte med handledare hade jag en förhoppning om att möta en expert. Någon som var ”bäst i klassen”. Jag mötte istället handledare som visserligen var mycket erfarna och kunniga, men lämnade sin egen expertroll och gav sin ut på mer okända vatten, i diskussioner, frågor och dialoger med mig. I ett systemteoretiskt perspektiv av socialt arbete är begreppet ”*icke-expert*” centralt. (Öquist, 2008) Man tänker sig att den traditionella expertrollen är ett hinder för förändringsarbete, den riskerar att göra klienter/patienter till objekt utan eget ansvar. Synsättet är likväl grundläggande i handledningssammanhanget. För mig har mening och förståelse varit centrala faktorer i min inlärningsprocess om socialt arbete. Därför behöver handledning vara ett slags själarnas möte där olika sätt att se på verkligheten får diskuteras, konfronteras och kollidera med varandra. Både som handledare och handledd är man förstås kunnig, man vet och kan en mängd saker. Innebörden i att vara ”*icke-expert*” är att man faktiskt inte vet hur allt är, hur saker och ting kan förstås och vad som behöver göras. Men man är intresserad av att förstå sammanhang och lära sig.

Bo Göranson (2009) beskriver i sin bok *Det praktiska intellektet* en situation där Horace Engdahl i ett inlägg på Stockholmskonferensen 1998 beskrev distinktionen mellan nybörjaren och experten. Engdahls budskap var att böckers innehåll är väldigt olika för experten jämfört med nybörjaren och att lärare därför behövs. Kanske var det inte alls det han menade men jag vill se innebörden i Engdahls inlägg att kunskap uppstår genom att nya och gamla erfarenheter bryts mot varandra, experter och lärlingar möts och sammanfogar sina olika bilder av den många gånger komplexa världen.

Åter till min kollega: Hon berättar hur hon i början fullkomligt älskade att ha en handledare som berättade för henne hur hon skulle göra. *Gör så här! Ring den här mamman! Ställ de här frågorna! Skriv så här!*

- *Jag skulle tyckt det var topp att få konkreta och handfasta råd! Men om en handledare skulle göra så idag så skulle jag bara säga: "Äh du, det där är ingen hjälp för mig...."*
- *Vad tänker du om det, undrar jag? Hur det var i början och hur det är nu?*
- *Jag är mycket mer säker idag på mitt arbete idag. De svårigheter som jag hamnar i är inte så konkreta svårigheter om just hur jag ska göra... det är mer känslomässigt. Mer om mig själv. Jag hamnar t.ex. i situationer där jag inte riktigt känner igen mina reaktioner. Jag blir arg, ledsen, provocerad.... Jag kan bli så extremt trött på en familj t.ex. så att jag bara vill avsluta kontakten med dem. Allt detta känslomässiga behöver jag få dela andra, inte få råd, men få prata om det jobbet som jag gör och de känslor som det väcker. Få igenkänning från vissa, få motfrågor från andra....*

Kanske är det så att innehåll och verktyg i handledningssituationen både kan och bör se olika ut beroende av de handleddas erfarenhet? Som nybörjare efterfrågar jag kanske mer konkreta och handfasta råd medan jag som mer erfaren söker dialog och reflektion. Om handledning för nybörjare innehåller dialog och reflektion kan sådan hjälp te sig provocerande för den handledde.

Min kollega säger i vårt samtal att ett kännetecken för ett gott handledningstillfälle är ett tillfälle som hon lämnar med en känsla av att ha blivit förstådd och lyssnad till. Att samtalet också har stärkt henne i sina egna antaganden och funderingar. Att hon har fått hjälp att sätta ord på något som hon tyckte var svårt.

- *Det kan ha varit att jag har fått frågor där jag blivit ombedd att berätta om hur en process har gått till, vart jag har varit på väg... Och så får jag frågor från andra, som hjälper mig att bli mer konkret. Och jag får respons från andra. De kanske har varit med om något liknande, de reflekterar öppet kring hur de tänkte och gjorde. Det blir en massa frågor, undringar och igenkännanden. Ja, jag får respons i olika former. Det är inte bara att ngn säger, "ja, det där var bra, nu tar vi nästa fråga"... man har fått hjälp med att sätta ord på det som har varit. Och får också hjälp att formulera det som jag har gjort. Ja, så kan det vara med handledning. I handledningsrummet får jag hjälp, både genom kollegors och genom handledarens frågor att få fatt i vad jag har gjort.*
- *Vad frågar de då, handledaren och dina kollegor? undrar jag.*
- *Ja, det är frågor om vad och hur och på vilket sätt? Sokratiska frågor. Inte så speciellt komplicerat egentligen. Men väldigt hjälpsamt. Särskilt när de inte "ger sig", utan envisas med att vilja förstå vad jag menar.*

Att utvecklas genom mötet med klienter - Ta av dig skorna!

Kanske är det när man är ny och ”grön” som intryck påverkar mest. Under sin första månad som nyanställd berättar en socialarbetare om en första lärdom/insikt genom ett klientmöte. Hon skulle göra ett hembesök hos ett medelålders par som var känt som väldigt motsträviga och aviga mot socialtjänsten. De levde spartanskt och hade det rätt rörigt i sitt liv. Hennes kollegor varnade för att parets lägenhet skulle vara rätt nedgången och smutsig. Utan att tänka så mycket mer på det begav hon sig till parets bostad, ringde på dörren och blev med viss skepsis insläppt i hallen. Inte längre. Hon böjde mig ned och började ta av sig skorna. Mannen i familjen sa se'n,

– *Men stig in hörru!*

Efteråt undrade hennes kollegor hur det kom sig att hon hade blivit insläppt i lägenheten. Längre fram i sina kontakter med familjen förklarade de varför:

- *Du var den första soctanten som tog av dig skorna*

Det lärde henne att ju mer utsatt en familj lever och känner sig, desto större är oftast skammen. Som person är man då ofta oerhört känslig för kritik eller vad man upplever som respektlöst, det kan vara till synes mycket små saker. I just den här familjen tror jag faktiskt att det var just det faktum att socialarbetaren tog av sig skorna som gjorde att hon sedan fick möjlighet att komma dem nära.

Min gamle kollega Bengt Börjeson (2008) talar i sin bok *Förstå socialt arbete* om vikten av att se betydelsen av det *till synes enkla*. Han resonerar kring att professionaliseringen av det sociala arbetet har fört med sig en sämre förståelse för människors livsvillkor och grundläggande behov. Vi är alla människor, menar Bengt. Och den grundläggande kunskapen i socialt arbete måste vara just denna – att vi är människor som möter andra människor.

Att vara socialarbetare innebär att man oavslutligt konfronteras med den oerhörda gåvan och den oerhörda bördan – att vara människa. (Börjeson, 2008 s. 351)

Tyst kunskap

Jag funderar tillsammans med en kollega och i min samtalsgrupp över begreppet tyst kunskap. Hur kan man få hjälp med att formulera sin tysta kunskap?

Johannessen (1995) för ett resonemang om tyst kunskap med de antaganden, som han uppfattar finns, om vad kunskap är. Han beskriver de villkor som traditionellt ansetts nödvändiga för att ”man skall få tala om kunskap”. Dessa villkor handlar om att kunskap

måste kunna formuleras språkligt och att den språkligt formulerade kunskapen måste kunna beläggas empiriskt eller bevisas med formella vetenskapliga metoder. Som jag förstår Johannessen menar han att tyst kunskap är kunskap som i princip är osägbar. Men icke desto mindre är sådan kunskap också kunskap. Det som kännetecknar tyst kunskap, menar Johannessen är att det inte är möjligt att ge kunskapen en *adekvat* språklig ”dräkt” och att det finns *logiska* skäl som talar för att man inte kan formulera kunskapen språkligt. Johannessen talar bland annat om kunskap som uppstår genom praktik och handling. Man kan inte enbart genom instruktionsböcker lära sig allt som krävs för en utövande praktik. Man behöver också pröva. Johannessen menar vidare att det också finns annan slags kunskap som också kan kallas tyst kunskap, men han lägger en annan innebörd i de resonemangen. Här är inte adekvat språkdräkt och logiska skäl nyckelorden, utan snarare nämner han omständigheter som att vi av olika skäl inte vill artikulera kunskap eller att vi pga. begreppsfattigdom inte kan formulera kunskapen.

Johannessen använder sig vidare av begreppet praxiskunskap. Praxiskunskapen kan inte dokumenteras på samma sätt som regler eller manualer. Praxiskunskapen i professionella sammanhang bygger, som jag förstår det, till exempel på faktakunskaper, regler och instruktioner men kan inte formuleras och dokumenteras på samma sätt. Men likväl krävs det att yrkesmannen har de faktakunskaper som krävs för att utöva sitt yrke. Praxiskunskapen syns och märks genom den *färdighet* som praktikern visar i sitt yrkesutövande samt hur väl *förtrogen* praktikern är med nödvändiga faktakunskaper. Omvänt är påståendekunskapen beroende av kunskap om hur fakta används och förstås. På det sättet kan påståendekunskap och praxiskunskap liknas vid kommunicerande kärnl som båda är beroende av varandra för sin existens.

Olika sammanhang i socialarbetares vardag bidrar till att hjälpa socialarbetare att formulera sin kunskap. Det kan ske genom att handledare, kollegor eller chefer ställer frågor till socialarbetaren. Frågorna hjälper socialarbetare att vara konkreta. Det kan vara frågor som:

- *Hur gjorde du då?*
- *Kan du försöka beskriva vad det var som gjorde att du valde det handlingsalternativet?*
- *Hur märkte du att det fungerade?*

Andra frågor kan handla om att sätta ord på en känsla. Man kan intuitivt i sitt arbete känna stor oro för en situation utan att riktigt kunna förklara oron utifrån konkreta iakttagelser. Många socialarbetare beskriver det som en ”magkänsla”.

Henrik Bohlin är lektor i idéhistoria vid Södertörns högskola. I ett resonemang om tyst kunskap resonerar han, i likhet med Johannessen, om detta mångtydiga begrepp. Bohlin

(2009) tar sin avstamp i en studie om sjuksköterskors yrkeskunskaper. Där beskrivs en situation med en erfaren sjuksköterska som ”får en bestämd känsla av att någonting är allvarligt fel” med en patient. Hennes känsla emotsägs av läkaren, som med prover och värden bevisar att sjuksköterskan har fel. Det visar sig emellertid att sjuksköterskans känsla var riktigt och patienten dog. I studien menas att sjuksköterskan genom sin långa erfarenhet i yrket hade skaffat sig en praktisk yrkeskunskap som inte kan formuleras i generella regler eller principer.

På samma sätt som Johannessen använder Bohlin ¹¹ begreppen teoretisk kunskap (påståendekunskap), praktisk kunskap och förtrogenhetskunskap. Som exempel på färdighetskunskap nämns förmågan att cykla, man lär sig cykla genom att öva. Som exempel på förtrogenhetskunskap nämner Bohlin förmågan att känna igen ansikten.

Bohlin refererar också till vetenskapsfilosofen Michael Polanyi (1891-1976), som var den förste som utvecklade begreppet *tyst kunskap*. Polanyi menade bland annat att tyst kunskap inte kan granskas kritiskt, den måste alltså accepteras okritiskt. Det är, som jag ser det, en kontroversiell ståndpunkt som bidrar till det ”mystifierande” som tyst kunskap kan förknippas med. Jag tänker att tyst kunskap måste kunna granskas kritiskt om vi talar om kunskap och inte om mystiska förmågor. Ett stöd för det kan vara handledning där socialarbetare med stöd av berättelser, frågor, delar och helhet kan få hjälp att konkretisera sin ”magkänsla”.

En kollega beskriver i ett samtal en situation av oro i en gruppsituation med utagerande pojkar. Utifrån en ”magkänsla” av att det var ”*något på gång, något i luften*” bestämde hon sig för att ta en pojke åt sidan och låta en kollega ta hand om den övriga gruppen. Just i den situationen visste hon inte varifrån hennes magkänsla kom, men genom kollegor fick hon hjälp med att formulera sig.

- *Vad var det som du lade märke till ”i luften”?*

Min kollega berättar om sina iakttagelser av osäkra blickar, rodnader, höga röster, tårfyllda blickar, svettiga pannor, ”smågruff och bråk”, gruppmedlemmar började komma försent, många ”smet tidigare” allt tillsammans igenkänningsbart för henne som orostecken, kanske även ångest. Hon hade sett det förr. Arbetskamrater hjälpte min kollega till en förståelse av sitt handlande. Skulle också hennes förståelse och agerande kunna uttryckas i generella regler? Bohlin (1999) menar nog att så inte kan vara fallet, om man tänker att min kollegas agerande kan förklaras med stöd av begreppet tyst kunskap. Bohlin enkla förslag till definition av tyst kunskap är

---

¹¹ med hänvisning till filosofen Tore Nordenstam, Johannessens kollega vid Universitetet i Bergen

Tyst kunskap är hur-kunskap och varseblivningsförmågor som inte kan läras ut genom att de uttrycks språkligt som generella regler. (Bohlin, 2009 s. 82)

Det är några funderingar som ”gnager” hos mig kring begreppet tyst kunskap. Tyst kunskap verkar främst vara ett begrepp som får genomslag i tolkningen av hur praktiker tänker när de utövar sin profession. Praktiken ”*handlar*” och kunnandet finns på något vis inbyggt i detta handlande. Och handlingskunskapen beskrivs ofta som tyst och outtalad. Kanske är ”den tysta kunskapen” giltig så länge som handlandet fungerar? Men om nu kunskapen är tyst och outtalad, vilka möjligheter finns då att fundera över handlingsalternativ eller att förändra och utveckla praxis? Johannessens poäng är att den tysta kunskapen inte *uttömmande* kan formuleras verbalspråkligt. Men vi kan tala om det: jämför lärandesituationer inom dans, måleri, idrott m.m. där man både visar och talar, men man kan inte ersätta visning och övning med talet. Jag uppfattar att tyst kunskap ofta beskrivs som något ”*gott*”. Men har tyst kunskap ett positivt värde i sig? Finns tyst kunskap alltid i ”*det godas tjäns*”? Eller kan tyst kunskap också lika gärna bygga på felaktiga föreställningar? Hur granskas den tysta kunskapen?

Further, Grimen points out that tacit knowledge can also be learned, transferred, accumulated and criticized. Of course, the modes of learning, transferring, accumulating and criticizing tacit knowledge are different from those of verbally articulated knowledge. For example, we can simply resort to words and statements so as to transfer verbally articulated knowledge, while the transference of tacit knowledge relies more on first-hand experiences, examples and guided instructions of the master. Again, to criticize verbally articulated knowledge, we can examine the statements of knowledge, but in order to criticize tacit knowledge, we must appeal to action or practice. (Yu, s. 12)

Kunskap, handling och egenskaper

Det är inte alldeles enkelt att skilja mellan val av handling och socialarbetarens egenskaper. I min samtalsgrupp kom socialarbetare att tala om sina ”lyckade fall”. Temat för samtalet var: *Berätta om en situation då du verkligen gjorde något bra, då du märkte att dina kunskaper i yrket verkligen kom till sin rätt.* Det var inledningsvis svårt för socialarbetarna att hitta ”lyckade fall”. Det var mycket enklare att komma ihåg fall som misslyckats på ett eller annat sätt. Men under samtalets gång framskyntade ändå berättelser om när man hade lyckats i sitt yrke.

Lena, som arbetar med ensamkommande flyktingbarn, berättar om en mötet med en pojke, i 13-årsålderna. Han har kommit som ensamkommande flyktingbarn till Sverige

och är placerad i ett familjehem i en större stad i Sverige. Pojken har hamnat i dåligt sällskap, umgås med äldre kriminella personer, han har omhändertagits av polis, då han tappat bort sig i sta´n och inte hittat hem. Han var vid det tillfället alkoholpåverkad. Lena och hennes kollegor bedömde att pojken löpte stor risk att hamna i kriminalitet eftersom hans enda umgänge var med andra äldre kriminella personer. Som en första åtgärd förflyttades han till ett familjehem på landsbygden. Detta för att få ett snabbt avbrott från umgänge och sammanhang i staden. Pojken var mycket missnöjd med att, som han sa, blir förvisad från sta´n och ville inte förlika sig med flytten. Han ”svarade” med att inte sköta sin skolgång och vara allmänt otrevlig i det nya familjehemmet. Varje gång som Lena besökte honom ställde han samma fråga:

- *När får jag flytta till sta´n igen?*

Det var det enda han ville. Lena svarade varje gång:

- *Det får vi se, du måste visa att du kan sköta skolan och att du kan ”uppföra dig” först. Hittills har du ju varken skött skolan eller uppfört dig här i familjen.*

Pojkens frågor upprepade sig vid varje besökstillfälle. Lena kände sig själv missnöjd med att hon inte hade något annat svar att ge honom. Hennes kollegor hade också gett henne rådet att inte lova pojken något. Han måste först visa sin goda vilja.

Vid ett av hennes många besök upprepade sig pojkens fråga.

Lena fick då ett *plötsligt infall*. Hon rev en liten papperslapp från ett block på bordet och sa till pojken

- *Okej, du säger att du mest av allt vill flytta tillbaka till sta´n. Och jag svarar varje gång med att du måste sköta dig. Men inget händer och varken jag eller du är nöjd med det.*

Sen frågade hon pojken hur länge han kunde tänka sig att vara kvar.

- *Fram till påsk, sa han.*
- *Okej, sade Lena, då skriver vi ett kontrakt. Fram till påsk skall du visa att du kan sköta skolan och uppföra dig väl här i hemmet. Inget bråk, inget utespring, inget bus....Om du lyckas med det så lovar jag att du kan flytta tillbaka till sta´n.*

Lena och pojken skrev ett handskrivet kontrakt på en liten papperslapp, det undertecknade den högtidligt med namn och datum. Pojken höll kontraktet till punkt och pricka. Lena höll sitt löfte och han flyttade tillbaka till sta´n. Allt väl.

Vad gjorde att Lena fick sitt infall? Hur vågade hon? Hur vågade hon lita på att det skulle hålla? Lena säger:

- *Jag tänkte att jag skulle möta honom som den unga vuxna han var. Lita på att det skulle gå att komma överens.*

Lyckades Lenas och pojkens överenskommelse? Jajamän! Till punkt och pricka! Och han flyttade tillbaka till sta´n strax efter påsk. Och sedan dess har pojken klarat sig bra.

En annan situation handlade om en tonårsflicka som hade varit tvångsomhändertagen under många år. Allt var prövat. Flickans nya socialsekreterare Anna, lyckades, trots kollegors och chefers motstånd, genomföra att tvångsomhändertagandet upphörde. Hon tänkte att ”något annat” måste göras. Hon gjorde en överenskommelse med flickan om en frivillig placering utomlands. Hon skulle jobba på en båt och lära sig spanska. Hur det gick? Utmärkt.

Vad var det då som gjorde att Lena, Anna och andra socialarbetare lyckades med sina insatser?

I sina berättelser lyfter socialarbetare fram:

Att vara modig, att tänka annorlunda, att våga chansa, att vara förutsättningslös, att vara konkret och tydlig, att göra något man tror på, att visa omtanke, att inge förtroende, att vara lyhörd, att vara prestigelös, att kunna backa/ ändra sig, att vara ärlig.

Jag funderar över om egenskaper är en viktig del av socialarbetares yrkeskunnande? Och hur kan i så fall egenskaper omsättas i konkreta färdigheter? Eller är det så att socialarbetare själva i första hand tänker egenskaper framför yrkeskunskaper? En ”*dålig vana*”? Kanske behöver socialarbetare få hjälp med att ”omsätta” egenskaper till faktiskt handlande. Kan reflekterande frågor vara till hjälp?

- *Vad gjorde du som visade att du var förutsättningslös? Vad gjorde du som visade att du var ärlig?*

Handledningen kan förstås också vara till hjälp att se mönster som hjälper till i den egna förståelsen och att se helheten. Gösta Carlsson (i Göranzon, 1988)¹² återger i sitt kapitel Intuition, vision och vetande en berättelse av Henry James. Den handlar om hur helhetsbilder kan skapas i ett fält som tidigare bara bestått av detaljer. Jag fastnade för James´ berättelse och relaterar till situationer, det kan vara tillsammans med kollegor, chefer eller handledare, där jag många gånger, genom att berätta om delarna och få frågor om dem, fått hjälp med att se hela mönstret. I det sociala arbetets systemteoretiska tänkande brukar man säga att summan av helheten är större än summan av delarna och att ingenting kan beskrivas enskilt utan kontext. (Öquist, 2008)

Jag återgår här en stund till mitt samtal om handledning med min erfarna kollega.

- *Hur har handledning bidragit till ditt yrkeskunnande, undrar jag.*

---

¹² Den inre bilden

Min kollega berättar:

- *Många gånger efter handledning har jag med mig något nytt när jag går därifrån. Jag har fått hjälp att formulera det som jag inte visste att jag visste, om du förstår vad jag menar. Jag har fått idéer om nya infallsvinklar, jag har så att säga utökat min repertoar. Jag har fått bekräftat att det jag gjorde var ok. Jag har fått hjälp att formulera mig kring det jag håller på med. Att sätta ord på min kunskap. Det är så lätt i det här jobbet att tänka att man är ute och flackar... inte vet vad man håller på med... Handledningen hjälper mig att sitta ned och fundera, reflektera, strukturera. Och jag får hjälp att förstå och sätta ord på att det finns goda belägg för vad jag gör. Det kan vara på en massa olika sätt. Man får nya tankar, man får koll på känslor och man får nya handlingsredskap.*

Jag fortsätter:

- *Menar du att handledning är mer personligt utvecklande än hjälper till med att konkret veta hur du ska göra?*

Min kollega menar att i den bästa av världar blir det både och.

- *Handledningen hjälper mig både att vara konkret och att förstå mig själv bättre. Och att båda dessa delar behövs för att utveckla mitt yrkeskunnande. Jag kan ge ett exempel från en grupp, där jag numer själv är handledare. Vid första handledningstillfället var en av deltagarna så nervös att hon satt och hoppade. Hon satt tyst under hela handledningen, hade inga ärenden/problem/situationer som hon ville lyfta fram. Vid nästa handledningstillfälle inledde jag handledningen med att beskriva för deltagaren att jag hade uppmärksammat hennes nervositet vid föregående tillfälle. Vi kom sedan att tala om hur hon hade känt sig och vad som gjorde henne så nervös. Samtalet handlade då endast om hennes själv som person. Efter en stund sa hon. Vad bra att du vågade ta upp det här med mig, nu känner jag mig mer trygg. Efter det samtalet har hon bidragit med jättemycket i handledningsgruppen. Innan dess var hon alltför upptagen av sin nervositet och sin prestation.*

Något om reflektion

Ja, vad var det som hon hade förstått? Kanske något av handledningens syften: att få utrymme för reflektion, att få prata om hur man själv har det för att på det sättet kunna ta emot hjälp och stöd kring hur man kan hjälpa och stödja andra. Att handledningen innebär att man är generös och delar med sig situationer som varit svåra. Att alla hjälps åt.

Janik (1991) talar om reflektion som kunskapsform. Han menar att reflektion kan syfta till förståelse av varför vi har de problem vi har. Det är dock inte alldeles enkelt eftersom, menar Janik, vi kan ha problem, men vi kan också själva vara problematiska. Det som kan vara djupt problematiskt för mig själv kan vara så uppenbart och självklart så att jag inte funderar över det själv. Det kan på det sättet vara dolt för mig själv.

I socialt arbete använder man sig ibland av teorin kring Joharifönstret. Det är en psykologisk modell som karakteriserar olika modeller för kommunikation. Modellen utvecklades på 1950-talet av psykologerna Joseph Luft och Harrington Ingham. Namnet Joharifönstret är en sammansättning av deras förnamn.

Mitt öppna fält	Mitt blinda fält
Fasaden	Mitt okända fält

Det öppna fältet, innehåller det jag vet om mig själv och det som också är känt för andra. Det blinda fältet innehåller det jag inte vet om mig själv, men det som andra vet om mig

Fasaden innehåller det som jag vet om mig själv men vad andra inte vet. Det okända fältet innehåller det jag inte vet om mig själv och det andra inte heller vet (endel använder här ”det undermedvetna”) I det sociala arbetet krävs att jag vill utveckla och lära känna mer om mig själv. Teorin kring Joharifönstret kan vara en grund för denna utveckling och användas i handledningsrummet. Janik (1991) menar att om det som är problematiskt för oss själva är så uppenbart att vi ens aldrig funderar över det, så kan vi inte heller ifrågasätta det. Det som vi behöver bäst då är förmåga (och kanske hjälp) att reflektera över vår situation. I denna reflektion behöver hela vår identitet engageras och beröras.

Catrine Torbjörnsen Halås (Olsen, R. & Oltedal, S. (red)(2007) menar att reflektion bland annat handlar om att tänka tillbaka på *vad du tänkte att du tänkte*. Reflektionen kan vara till hjälp till att knyta en situation till tidigare erfarenheter och fundera över hur erfarenheten kan användas. Och reflektion kräver också övning. Halås refererar också till Donald Schön, som menar att reflektion över våra handlingar hjälper oss att bli mer säkra på vår ”tysta kunskap”.

Mästaren

Vad är viktigt?

I Dagens Nyheter har man i söndagsbilagan under våren 2013 kunnat följa en artikelserie om olika yrken – *Lunchmötet*. Här har ett möte genomförts under en lunch mellan en student eller lärling och en erfaren yrkesutövare, mellan en novis och en mästare. En erfaren barnläkare möter en läkarstudent, en psykiater möter en läkarstudent, en barnmorska möter en sjuksköterskestudent, en snickare möter en snickarlärling. Petter, läkarstudent frågar sin erfarna kollega Ullakarin hur hon klarar av att möta så mycket sorg

och smärta. Ullakarin säger att hon pratar väldigt mycket, söker sig till sammanhang där man reflekterar, läser och tänker mycket. Och, säger Ullakarin,

- *Jag har gått vägen via att först känna för mycket, sen lär man sig att känna lagom.*

Ullakarin är också noga med att betona att hennes förmåga inte är en personlig egenskap utan ett verktyg som hon har tillägnat sig.

Sjuksköterskestudenten Julia frågar sin erfarna kollega Elena vilket hennes bästa råd till en blivande förlossningsbarnmorska är. Elena svarar:

- *Se till att bita någon som är erfaren och som du kan få stöd av. Och i själva mötet med mödrarna – se till att skapa största möjliga tillit mellan dig och dem. Tänk på ditt kroppsspråk. Stå inte med armarna i kors, försök att se avslappnad ut. Självt sätter jag mig gärna med en kopp te inne i förlossningsrummet. Det skapar lugn hos den blivande mamman.*

En barnläkare i intervjuerien svarar på frågan hur man ställer frågor till barn:

- *Det viktiga är att man inte gör sig till för barn. Man måste börja med att titta på barnet, sedan känna, klämma, lirka och lysna. Barnet måste känna tillit till dig, om det inte sker kan du heller inte få svar på dina frågor.*

En snickare svarar på frågan vad som är viktigast att kunna i jobbet.

- *Det är att kunna "ta folk", säger han. Om jag inte kan det, så spelar det ingen roll om jag gör ett bra jobb. Bemötandet är jätteviktigt i våra kundkontakter.*

För några år sedan bad jag några mycket erfarna kollegor att i en eller två meningar försöka ringa in vad som, enligt deras erfarenheter, är viktigt i socialt arbete. Gemensamt för dem alla var:

Var nyfiken, ödmjuk och närvarande! Och lita på människor!

När jag har frågat socialarbetare beskriver vad som är viktigt i arbetet är det inte främst kunskaper som kommer i första rummet. Man berättar gärna om sig själv, vem man är, hur man själv har haft det i livet och hur det har påverkat själva "görandet". Man berättar också om vilka egenskaper som är viktiga, vilka egenskaper man själv har.

Åter en stund till Stina Lundberg och hennes bok om konsten att intervju. (Lundberg 2011). Stina skriver:

Ju mer jag skrev desto mer insåg jag att det inte går att ge några enkla råd för hur intervjuandet och kontakten med människor ska ske. (Lundberg, 2011 s 10)

Stina skriver också att boken behandlar ett antal egna tillkortakommanden, därför att det är dessa som hon anser att hon har lärt sig mest av. Boken om hur man blir en

yrkeskunnig intervjuare, hur man beskriver och utvecklar sitt yrkeskunnande handlar således till stor del om Stina Lundberg själv. På samma sätt som Descartes har hon skaffat sig erfarenheter genom att leva sitt liv. Descartes sade:

Men sedan jag använt några år att sålunda studera i livets bok och förvärva erfarenhet, fattade jag den dag beslutet att också utforska mig själv och uppbjuda min andes alla krafter att finna den väg, som jag hade att följa. Detta lyckades mig, som jag tror, mycket bättre, än om jag aldrig hade lämnat mitt fädernesland och mina böcker.

(okänd källa)

Själv har jag lärt mig att man inte någonsin helt kan förstå en annan människa, men jag kan ha förståelse för en människas situation och hur den kan påverka henne. Genom den förståelsen kan jag också företräda och vara till hjälp för andra människor.

Regler och regelföljande och att avvika från manualen

En god vän och kollega berättade för en tid sedan den här historien för mig.

För några år sedan gick jag tillsammans med en kollega en utbildning om hur man kan hjälpa ungdomar som inte kan kontrollera sin aggressivitet. Jag och min kollega är båda ganska välutbildade i socialt arbete och har en lång praktisk yrkeserfarenhet. Utbildningen var licensierad och den arbetsmodell som lärdes ut och som vi tränades i var varumärkesskyddad. Modellen var också utvärderad och beforskad och hade där visat mycket goda resultat. Socialtjänst i många kommuner startade verksamheter som byggde på den aktuella arbetsmodellen. Min kollega och jag påbörjade utbildningen med viss tvekan eftersom ingen av oss är särskilt förtjusta i ”modellarbete”. Men vi insåg också att marknaden efterfrågade arbetsmodellen och att det vore dumt av oss att inte ”hänga på”.

Jag ska inte här gå in och beskriva arbetsmodellen, men vill ändå lyfta fram att den byggde på en idé om vad som är hjälpsamt för ungdomar med aktuell problematik och tillämpning av ett mycket strikt program. Programmet var nödvändigt att följa in i minsta detalj. Nu fortsätter min väns historia.

Vi startade, genomförde och avslutade utbildningen. Det hör också till saken att vi under utbildningens gång skulle genomföra ett arbete med en grupp ungdomar där arbetsmodellen skulle användas. Med vederbörligt tillstånd av ungdomarna och deras föräldrar skulle också vårt arbete videofilmas och användas som diskussions- och

bedömningsmaterial i utbildningen. Utbildningen och arbetet med ungdomarna pågick under ungefär 8 månader. ”Våra” ungdomar hade tidigare haft ett antal kontakter med socialtjänst, elevvård, skolpsykologer och BUP-mottagningar. Flera av dem hade också perioder med familjehems- och institutionsplaceringar bakom sig. Ja, vi genomförde arbetet med ungdomarna, vi använde modellen, men anpassade den en hel del efter ”vårt eget huvud” och utifrån de olika situationer som inträffade under arbetets gång. Det kunde lindrigt uttryckt vara rejält dramatiska situationer. Både kort tid efter avslutad insats och efter uppföljning efter en längre tid visade vårt arbete på mycket goda resultat. Händelser med aggressivitet och dess olika konsekvenser hade påtagligt minskat. Ungdomarna var mycket nöjda med hur deras liv hade blivit. Föräldrarna var mycket nöjda. Skola och andra verksamheter runt ungdomarna var både häpna och mycket nöjda. Många frågade oss vad vi hade gjort. Hur hade vi lyckats med något som andra ”gått bet på” under flera år av olika kontakter och insatser? Själva tänkte vi också att vi verkligen hade lyckats med vårt arbete med ungdomarna. Och det hade vi ju verkligen.

Som jag nämnde tidigare utgjorde filmmaterial från vårt arbete med ungdomarna en del av bedömning och också examination i kursen. Utöver filmerna gjorde vi också ett skriftligt prov där vi besvarade ett antal frågor kring arbetsmodellen. Provet bestod i ett antal flervalsfrågor och vi fick väl godkänt resultat på detta. Däremot blev vi underkända i det praktiska arbetet så som det gestaltade sig i filmsekvenserna. Grunden för underkännandet var att vi inte strikt hade följt arbetsmodellen. Vi hade anpassat vårt arbete för mycket utifrån oss själva, ungdomarna vi träffade och de olika situationer som inträffade under arbetets gång. Vi blev därmed underkända på hela utbildningen. Vi avstod från att gå om kursen.

Ja, min vän och kollega genomförde arbetet med ungdomarna, hon använde modellen, men anpassade den en hel del efter ”*sitt eget huvud*” och utifrån de olika situationer som inträffade under arbetets gång. Det kunde vara rejält dramatiska situationer. Berättelsen leder till frågor kring vad som krävs för att våga gå utanför de givna ramarna? Vad var det hon såg? Vad var det som gjorde att min kollega avvek från ”manualen”?

Regelföljande är, som jag ser det, beroende av en organisations kollektiva kunskap. Den kollektiva kunskapen kan gestalta sig i skrivna regler, normer och manualer. Hur en individ använder och följer regler är nära förbundet både med begreppen individuell och tyst kunskap.

Socialstyrelsens Avdelning för Kunskapsstyrning tar fram kunskap för att styra verksamheterna inom vård och omsorg. Medlet är riktlinjer, vägledningar och andra

rekommendationer för hur man ska arbeta, samt stöd för användning och tillämpning. Avdelningen har åtta enheter. Evidensbaserat socialt arbete är ledstjärna och jag kan ana att här icke lämnas utrymme för vare sig fantasi, intuition eller kreativitet i det praktiska utövandet av socialt arbete.

Johannessen (1999) använder sig av begreppet praxiskunskap. Praxiskunskapen kan inte dokumenteras på samma sätt som regler eller manualer.¹³

I berättelsen om min kollega och hennes klienter ser jag en tydlig förbindelse till Johannessens diskussion om hur påståendekunskap och praxiskunskap förhåller sig till varandra. Likaså ser jag förbindelser till mitt eget resonemang om tyst kunskap tidigare i min text. Min kollega hade lärt sig modellen/manualen för hur behandlingen skulle genomföras, men hon använde också sitt eget omdöme och den förtrogenhet hon hade kring socialt arbete i sin tillämpning av modellen. Kan det också vara så, som Johannesson (1999) menar, att min kollega genom mångårig erfarenhet har utvecklat en praktisk yrkeskunskap som inte helt låter sig artikuleras? Kan begreppet intuition vara användbart här, för att beskriva ”vad som fanns i hennes huvud”.

Min kollegas handlande vill jag gärna relatera till Mouwitz’ (2010) resonemang kring beteende och handling. Kollegans handlande är ansvarsfullt och hon har genom sin erfarenhet ”vuxit förbi” reglerna. Mouwitz hämtar här stöd hos Gunnar Bergendahl och menar att teoretiska modeller som läggs på en yrkesutövning kan riskera moralisk urlakning. Den enskilde tar inget personligt ansvar för det hen gör. Regelboken blir alibit för allt handlande.

Som jag ser det kännetecknas Mästaren av att hen har vuxit förbi reglerna. Mästaren agerar ansvarsfullt utan moralisk urlakning.

Avslutande ord

Det är söndag eftermiddag. I fredags avslutade jag en utbildning för socialsekreterare i en medelstor svensk kommun. De är alla erfarna socialarbetare. De har goda kunskaper. De tycker om sitt arbete med människor. Men de är förtvivlade. Varför denna förtvivlan? Ja, de tycker sig sakna förutsättningar att använda sina kunskaper. För många ärenden. För litet pengar. För svår organisation. För få kollegor. Avsaknad av handledning. Ingen tid för reflektion.

Och nu sitter jag här. Jag skall sammanfatta mitt arbete. Till vilken nytta? Det är en snabb och måhända desillusionerad tanke. Varför utveckla sitt yrkeskunnande om man ändå inte kan använda det?

---

¹³ Se s 26 Om kunskap i detta arbete

Men ändå. Ett försök

Som jag nämnde inledningsvis så är det, när jag tänker tillbaka på faktorer och situationer som bidragit till mitt eget yrkeskunnande, främst situationer i handledning och tillsammans med kollegor och klienter som mitt yrkeskunnande har utvecklats. Jag har försökt lyssna till mina kollegor, både noviser och mästarna. Jag har lyssnat till mina klienter. Jag har tränat på reflektion.

Det egna yrkeskunnandet tar sin utgångspunkt egna uppväxtvillkor, egna relationer och i teoretiska studier. Jag hade själv förmånen att under min grundutbildning möta lärare som var intresserade av tillit i relationer till sina studenter. Jag tror att en god grund till mitt yrkeskunnande lades just där – i utbildningen. Den gav hopp om förändring, om möjligheter att kunna utvecklas i relationer med andra. Sen har mitt kunnande utvecklats genom reflektion, handledning och erfarenhet. Mitt kunnande har vuxit genom många möten med barn, ungdomar, vuxna och familjer. Jag har både lyckats väl och misslyckats i mina möten.

Jag har lärt mig att mod är ett användbart verktyg i förändringsarbete. Både för mig och för mina klienter. Jag har lärt mig att gå nära sorg och smärta. I den närheten har mitt yrkeskunnande fördjupats.

När jag började fundera kring yrkeskunnande hos socialarbetare kände jag mig ganska irriterad på unga nya socialarbetare som ropade efter riktlinjer och manualer. Jag ser nu mer tydligt att både riktlinjer och manualer krävs för noviser. Man behöver något att ”hålla fast vid” innan man står på egna ben och ”växer förbi reglerna”.

Förresten – några goda råd hittade jag ändå i Stina Lundbergs bok. Om hon inte hade valt att bli journalist kunde hon ha blivit socialarbetare.

Det krävs mod för att våga ställa de frågor som kan leda till en intressant intervju. Men det är lika viktigt att vara ödmjuk. Mjuk inför ödet. Lagg ner, om du hamnar på fel spår. Erkänn om du gör ett misstag. Och jämför dig aldrig med någon annan. Att intervjua är att utforska en annan människas universum och erfarenheter. Det måste göras med varsamhet och respekt. (Lundberg, 2010 s. 227)

Litteraturlista

- Bernler, Gunnar & Johnsson Lisbeth (1993). *Handledning i psykosocialt arbete*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bohlin, Henrik (2009). Tyst kunskap: ett mångtydigt begrepp i *Vad är praktisk kunskap?* Stockholm: Södertörns Högskola
- Börjeson, Bengt (2008.) *Förstå socialt arbete*. Stockholm: Liber.
- Eneroth, Bo (1990). *Att handla på känn - om intuition i professionell verksamhet*. Lund: Studentlitteratur. (utgåvan är utgången)
- Friberg, Nils (2012). *Det ovägaras tyngd*. Stockholm: Dialoger
- Hammarén, Maria (2005). *Skriva – en metod för reflektion*. Stockholm: Santérus förlag.
- Göranzon, Bo (1988). *Den inre bilden*. Stockholm: Carlssons förlag.
- Göranzon, Bo (2001). *Spelregler – om gränsöverskridande*. Stockholm: Dialoger.
- Johannessen, Kjell S. (1999). *Praxis och tyst kunskande*; kapitlet Tankar om tyst kunskap. Stockholm: Dialoger.
- Janik, Allan (1991). *Cordelias tystnad Om reflektionens kunskapsteori*. Malmö: Carlssons förlag.
- Josefsson, Ingela (1998). *Läkarens yrkeskunskande*. Stockholm: Dialoger.
- Killén, Kari (2008). *Professionsutveckling och handledning – ett yrkesövergripande perspektiv*. Lund: Studentlitteratur.
- Marton m.fl. (2000). *Hur vi lär*. Stockholm: Prisma
- Mollberger Hedqvist, Gun (2006). *Samtal för förståelse. Hur utvecklas yrkeskunskande genom samtal?* Stockholm: HLS förlag.
- Mouwitz, Lars (2010). *Matematik och bildning – berättelse, gräns, tystnad*. Stockholm: Dialoger.
- Olsen, R. & Oltedal, S. (red)(2007). *Blikk på praksis*. Oslo: Gyldendal.
- Perby, Maj-Lisa (1995). *Konsten att bemästra en process - om att förvalta yrkeskunskande*. Stockholm: Dialoger.
- Åberg, Sven (2008). *Spelrum*. Stockholm: Dialoger.
- Öquist, Oscar (2008). *Systemteori i praktiken: konsten att lösa problem och nå resultat*. Stockholm: Gothia.